

СТАРОБЕШЕВЕ (БЕШЕВ)

Донецька область

АСЛАНОВ Петро Іванович. Прислів'я, приказки, каламбури, влучні вирази старобешівських урумів.— 16 стор. (Машинопис, опрацьований А.Х.Чолпановим, і рукопис).— СБА.

ЕРЕМЕНКО Нина Івановна. Русско-тюркское лексическое взаимодействие в условиях Донбасса (на материале говора села Новобешево): Дипломное сочинение.— Донецк. ун-т, 1981.— 146 стор.— СБЕ.

БОГОНОС-ФЕДОРОВА Вера Константиновна. Русско-тюркское лексическое взаимодействие в условиях Донбасса (на материале говора села Старобешево): Дипломная работа.— Донецк. ун-т, 1977.— 194 стор.— СББ.

ЧОЛПАНОВ Антон Христофорович. 1) Прислів'я, приказки, каламбури, вирази старобешівських урумів (Почасти за матеріалами П.І.Асланова).— 25 стор. (Машинопис); 2) Список місцевих урумських імен та прізвиськ.— 1 арк.— СБЧ.

АНГЕЛІН Семен Костянтинівич, 1922 р. н.

АНГЕЛІНА Ірина Степанівна, 1888 р. н.

АСЛАНОВ Василь Спиридонович, 1906 р. н.

АСЛАНОВ Мартин Костянтинівич, 1888 р. н.

БІАТОВ Антон Афанасійович, 1905 р. н., *НБ*

БУЛАТОВ Онисим Юрійович, 1905 р. н.

ВАСИЛЬЄВ Федір Степанович, 1911 р. н.

МИХАЙЛОВ Іван Ілліч, 1903 р. н.

НИКОЛАЄВ Василь Павлович, 1907 р. н., *НБ*

НИКОЛАЄВ Георгій Степанович, 1906 р. н.

НИКОЛАЄВ Федір Ананійович, 1907 р. н.

СТАВРИНОВ Микола Дмитрович, 1893 р. н.

ТОХТАМИРОВ Федір Григорович, 1904 р. н., *НБ*

ТРАНДАФІЛОВ Іван Лук'янович, 1901 р. н., *НБ*

ТРАНДАФІЛОВА Єлизавета Савелівна,
1905 р. н., *НБ*

ЧОЛПАНОВ Антон Христофорович, 1913 р. н.

ЯНІЄВА Антоніна Калістратівна, 1910 р. н., *НБ*

АЛТЫН

С.К.Ангелін

БИР КИШИ энди хартайды, олду папу. Анын да бар эт'ен эт'и уланы. Чахлады, чахлады, шо чалт өлежек. Чахрий улалларын да айтий аларға:

— Мен сахладым йурт чине алтын. Хайа хойдум мен аны, унуттум. Хыдырдым-хыдырдым — табалмадым бүгүнгәйерек. Тапмаға т'ерек у алтынны сизгә. Мен энди өлежем. Табасын алтынны, пай этәсин.

Бабасы өлий.

Т'елий күз. Бу эт'и улан, ни түрлү айтты бабасы, алайначых та эттилер. Таптылар тәрен түрен, йектилер эт'и чифит өгүз, бир чифит ат, башладлар тәрен сүрмегә. Сүрдү битирдилер — алтын тапмадылар.

Бейердә сачтлар бу йергә арпа. Өстү т'ельди бу арпа киши бойунжа. Бек балабан... Бек балабан дүгүль — бек коп черен чалдлар. Бөлүк обаладлар. Сон бастлар бу бөлүккү. Арпа алдлар — эндир көтәрельмей. Эндир көтәрмей. Оғадар коп. Таванға хойдлар, тахым йергә толду арпа. Сон бу арпа блен бек зенгиллендлер. Сон аңлады улаллары, ничүн бабасы аларға айтты, шо анда алтын бар. Алтыллары аларның йох эди. У айтты аларға, шоб пек тәрен сүрсүллер, сайсыллар, пек балабан болий берекәт.

Хуртос баба

Н.І.Єременко

БИР ЗАМАНДА бар эт'ен, бир заманда йох эт'ен, бир заманда Хуртос баба йүрүр эт'ен йер үстне. Көстүр эт'ен, нас т'ечини халх.

Т'ирген бир ү чне.

– Ни пиширисиң? – сорған.

– Бержмек, папу, – айтхаллар анда.

Йа анда хазан чине пишер эт'ен бир хазан йет. Алдатхаллар папуну.

Сон папу да айтхан:

– Бержмек босун!

Чыхкан т'еткен. У т'еткен сон ачайлар хазаны – толу хазан бержмек.

Т'ирген папу бахша ү чне. Анда т'ечинир эт'ен ғарип йисан. Папу сорған:

– Ни пиширисиңиз?

– Папу, бүгүн дағын ашамадых. Йохту пиширме бир шиимиз дэ, – дегеллер алар.

Чыхкан т'еткен.

Хачан көстилер хазанлары чне – пиши толу йет. Андан сон бу ғариплерниң т'еткен т'ечинишлери.

Дувадах

С.К.Ангелін

БИЗИМ көйдән авлах бир көй бар. Аның ады Фены. Бу көйгә отурур эди бизим көйдән бир тайфа. Бу тайфа энди анда отурур эди... Т'ечинди... Йох, т'ечинди – неправильно. А бизим көйгә бар эди аның сойлары. Бу сойлар сүйер эдлер рахы ичмегә. Бардылар аңа рахы ичмегә, айтмийлер, ничү т'ельгэллерин, шо т'ель[ди]лер рахы ичмегә.

Т'ирийлер уй чүне, берийлер селам. Аларны гүзель адды. Отурдлар, лафетийлер, т'им нысай, нас ишлейлер, нас т'ечинийлер.

Блар бахты, бахты. Тахым шийни энди айтлар, айтмаға энди халмады ший. Бағайлар, хачан стол йабажах. Стол йапса да, софра хойса, обязательно рахы да болажах.

Бу стол йапмай, рахы хоймай, бағай. Билий аларың ни үчүн т'ельгэллер[ин], ну бағай, ни айтажах блар.

Блар да дий:

– Йүрдүк анда, хаз урдух, папий урдух, дувадах та уражах эк, дувадахлар бийанна т'ельди, биз аларны жойдух. Көрмединиз ни бу дувадахларны?

– Көрдүк биз дувадах, ну сендән зийадэ дувадах мен көрмедим.

Хачан киши бир пара дэли, аңа: “Йа аңсын дувадағын”, – дийлер. Бу значить дэли, дувадах тарзы.

Хайсы коп ишлей?

С.К.Ангелін

СЕН БИЛИЙСИН, хайсы коп ишлей – йалчи ны, зенгин ни? Йалчи йа зенгин? Мен түшнийим, йалчи аз ишлей зенгингә көре. Ни үчүн? Айтиим.

Бейердэ йалчи алий хамчисин, т'елий зенгингә йүрмегә йалчи. Зенгин алий йалчи. Йалчиниң дэ бир шийи дэ йох, тэк бир хамчиси бар. Зенгин берий аңа бүртүк тэ, сабан да, өгүз дэ, ат та, борона да. Сүрүй, сачай йалчи, жийай, хойай амбарна.

Күз т'елий – йалчи битирий ишин, хатраллай хамчисин, асай мыхка. Бүтүн хыш ашых ойнай. Чығай буз үстне, ашых ойнай. Тону-тулуп бергән аңа зенгин, шоп бейердэ йене аңа т'ельсин хайтып. Күздэ битиргән сон йалчи ишин, у аңа берий бир доңуз, бир сийыр, балларна т'и[й]мегә урба, шоп йалчи унутмасын бу зенгинни, бахшасна бармасын.

А зенгин халий өзү тайфасы блен, йуртна толу мал, амбарларына толу зари, йалчи аз. Т'им этэжек у шии? Йалчилар? Йене энди өзү этий. Бүтүн хыш тайфасы блен йүрүй бу мал артна. Суварий, ашатый, жийай, сондан сабанын түзетий, арабасын йасай, бричкаларын да йаңыртий, тахым шийин азирлей, бүртүгүн тэмизлей, азирлей, йене бейергә – сачажах – бағай йалчини.

Йалчи алий мых үс[t]үндән катраллы хамчисин, йене т'елий. Ни бар эди? Башында ашады, ашады, йаңидән башлады. Былай йене. Берий аңа бүртүк, берий аңа өгүз, мал, сабан, түрен сүрүй, сачай, жийай. Күз т'елий – алий шлегән шиин йалчи зенгиндән, йене катраллай хамчисин, асай мыхка.

Празниклер

І.Л.Трандафілов

ПРЕСТОЛЬНЫЙ ПРАЗНИК Пантелеймон эди. Т'елийлер окружающий кӱйлердэн. Мында да кӱреш ачар эдлер. Бизим тарзы йасар эди, чахырыр эдлер кӱрешкэ. Ұч киши йеңсең, премияны алыр эдиң — хой хойар эдлер, йа т'и анда бир тувар баш, йа ахча хойар эдлер анда, бир хач кӱмӱш. Ну, йашлар да кӱрешир эдлер анда. Йеңильгэн в сторону. А т'им өзүн даан чувствовать этий сильный, у да даан кӱрешир эди, тахым да йеңгенчек. Башха түрлү ни? Ни айтмай эсам, бар бизим...

Арту? Барйамдан сон арту хаталатыр эдлер. Арту да — у өкмек. Өкмек сне дэ йымырта хойулған. Хаталатыр эдлер аны да, сон т'есип т'есип отуруп ашар эдлер мезарлыхка.

Бүйүк барйам. Барйамға энди паска йасар эдлер, псетир йасар эдлер, тати. А сон барып т'ислэ сарнар эдлер. Йымырта блен неме... хошу шийлер хойар эдлер ичине дэ, паска йасар эдлер. Шинди дэ бар у паскалар. Алай обичай эди. Йасар эдлер паска, барып т'ислэ сарнатыр эдлер. Йа сон, неметкэн сон, т'ислэ папаз охуған сон ү[й]дэ т'елип тахым тайфа блен жыйылып барйам этэр эдлер. Саба, саба эртэ. У тан мана анда сарнар эдлер аны, йарыхланса, энди үйдэ т'елир эдлер бохчалары блен да отуруп, бала-чала, барйам этэр эдлер. Анда барйам алай, хырх кӱн оруч тутар эдлер, йа сон, о кӱллер т'ечкен сон сарнатыр эдлер у шийлерни, т'елип энди барйам этэр эдлер. А шинди энди болған не — күндэ дэ барйам.

Айен. Тройца — Айенның башы.

Айенимиз ачылды,
анжыр-тунжур сачылды.

Айен алай этэр эдлер. Йашлар, хызлар жыйылып ойнар эдлер, жыйын ойнар эдлер. Андан сон хойар эдлер балабан немегэ... савутха, анда йүзүк ташлар эди, эр бир түрлү ший, дэ сахлар эдлер. Мына аблай, мына аблай йашлар да хыдырып тавуп хырслар эдлер аны да сон йүрүтүр эди артна... Алар да абуларың артна йүрүр эдлер: “Бериң,— дэң,— бизим шийлерни дэ”. Кӱшелергэ, хайсы немеэ, хайа жыйын жыйылий, анда. Алай да следить этэр эдлер. Айен йортусу йашлар аңа заниматься этэр эди.

Тройцалыхка алай. Энди йашлар йене алай йүрүй эдлер, хайа заметка йасайлар, анда, хызлар блен примерно. Хызларға өкеси болған, значить, неметир эдлер, э барып дуварларын катраллар эдлер, хапахларын катраллар, пенжерелерин. Мына

бу өзү да алай ший этти. [Йох. Мен катралламадым. Кӱрдүм да хачтым]. Катраллаған хачты — тутай хапайлар буну. Бунуң хабааты йох. Тутайлар, ахшамерек тэ, ахшам эт'и саат... үчтэн сон йиберийлер. Эштэ алай празниклер бар эди, обичай, алдына.

Здэр эдим өгрнемге

І.С.Ангеліна, С.К.Ангелін

БУРУНҒУ ЙЫЛ... (Былыр?) Бурунгу йыл — это позапрошлый...

— Нас алыңыз?

— И штэ отруйум йарыхлы дӱнйаға.

— Йа сен былтыр т'егэндэ мен масал айтханым бир-эт'и. Сен меэм масалымны йаздың мы? Анам масал бильмей.

— Мен масал бильмем, уланчығым. Мен алай коп ший бильмем.

— Йа йырлар?

— Йырға мен авес дӱгӱль эдим. Масалға мен авес дӱгӱль эдим. А мен охумаға здэр эдим, сӱйер эдим. Ну алай вахт эди... Охумаға сӱйер эдим — алай вахтлар дӱгӱль эди. Мен йыладым да даже. Народнийни битирдим девятьсот первом ғоду. Народное училище, четыре класса.

— Бизимчес айт.

— Хазахчасна болмай?

— Т'ерекмей хазахча.

— Бабам ғарип эди. Здэр эдим өгрнемге. Народнийни битирген соң битти — йаз-йылап йаттым: йохту маа йер барып өгрнемге. Штэ алай эдим мен. Өгрнемге здэр эм — болмады өгрнемге, эй. Алай да халдым сон. Мен гӱзель өгренир эдим сколяя. Бардым энди свидетельство алмаға — чағырдлар — даскальче дэр эди: “Хайа т'етәжек-син энди?— дий.— Бир йердэ дэ йибережем”, — дий. Тутту башымдан, сийпады — йибергий дэ и всё. Вот тахымы алай болду.

— Йа Колякам билий йырларны, ана? Колякам.

— Харапуллу? О да мараздыр, ғарипчых, о бет'им билий. Масалларны энди бильгеллер ольдӱ, масалжылар. Бар эди масалжы неме... Сен билийсин? Ұмер Йуван. Бек масал айтыр эди. Ольдӱ, йохту.

— Йа неме? Айтмай ым масал, йа ана? Налбат. Мартин. Не дийлер она? Мартинака.

— Бильмем.
— Асланов.
— О энди сексен бешке барйох. Зийадэ ми? Хач йашна? Йо. Ону шитмедим мен ао масал айтхан.
— А Иванака?
— Насыл?
— Аон чин биший дэ бильмем.
— А неме... Йохса Сайосака?
— Бильмем ону масалжи.
— Илюшака масал билий ама, наведено?
— Масалжи киши хыдырыйсыңыз, алай?
— Йа неме... Айтмай о масал наведено, Карабаш. Мартин дүгүль мү? Ну, хатыны.
— Маня?
— Маня да айтмаз да бир ший дэ.
— Мен она айттым Шахажи Антош.
— Шахажи Антош? Т'им эди йа бу Шахажи Антош йа?
— Антон Христофорович.
— А-а. У алай, у шахажи, алай ший бар анда. Мен бек харт энди. Меэм энди пам'ятим очень глубокий. Меэм энди ахлым тэрен энди: не здэйим, аны тавуп айталмам. Меэм энди йашым бек коп. Мен энди дохсан үчке. Мен энди алай гүзель айталмам. Мен бильген шийим энди эпсин унутум.
— Мен өзүм дэ тапалмам сразу.
— Эй! Бильген шийни мен энди тавуп айталмам да. Соон, йатым да түшир хатирме. Сразу энди түшмей.
— Мен дэ көзетим-көзетим — адын табалмам. Көстэрин.
— Табалмам энди ичтэ.
— Бу энди склероз. Алай эбет?
— Энди склерозум меэм көптэн. Склероз — унутуй. Тэз унутус энди. Хойған ший энди варып тапмаз орнуна. Хайа хойдум ону? Баладан сахладым мен хлопушканы, чибин урған хлопушканы. Энди не помню где. Энди йохту ахыл. Дохсан үч йаш энди мен. Хайа т'етип жойулған энди бу мийим? Йохту! Бийылгэрек мен иштэр эдим гүзель, бийыл энди шитмем дэ. Мышых учса, мен дуйар эдим, штэр эдим. А энди от, шин энди мен охуп та мына буну көзетим — энди охуйалмам а. Былай ший авес эдим, а масалға мен авес дүгүль эдим. Сүймедим мен у масал тыңламаа да, бир ший дэ. Сальтэ здэр эм т'ягатха көзетмеге. Шо-то, шо-то маа не хватало. Этишмез эди. Балларым өгретме-

ге здэр эдим. Алай вахтлар т'ельди. Бек трудный вахтларын т'ечирдик.

* * *

— Саша! Мынаға көзет. Тридцать седьмой год. Мына бу эди выставкаға.
— Сен нас нациядан, уланчығым? Нас милет? Хазах? Йа нас билийси сен бизимче? Вай! Öгрендиң ни? Не бизимчез айтый о нас? Бизим тилимиз не? Грек өзүмүз ама, грек тиль дүгүль бизим тилимиз. Татар тили. Какой-то татар тили бизим, входит в татар тили.
— Урум. Но сен билийсин йа, недир урум алай?
— Урум? Урум, мына бу — греклик. Йани. Барйох, Хрымға эт'ен бизим немелер... прадедлер. Хрымға отурур эдлер. А Екатерина Вторая көчүрдү мында. Көчүрген мында. Көптэн.
— Йеди йүз йетмиш сет'из.
— Алтмыш эв эт'ен эдлер бу көйге. Алтмыш эв эт'ен, эй. Хачан хайын т'ельдлер, у көйнүн ады Бешүй эт'ен. Хырымдан т'ельгеллер мында да.
— Анда Бешүй бар. Бешүйдэн т'ельгэн мында.
— Анда да бар ны? Хырымға да бар ны Бешев?
— Отур. Йа мен мында отруйум, сен анда отур. Значить, үч йыл т'еген алар мында. Йазда сачар эт'еллер. Тохтар эт'еллер, сачар эт'еллер йазда, заре, жыйар эдлер, сон йене көчер эт'еллер. Сон йене штэ. Алай үч йыл т'егеллер алар мында, бу йердэ. Сачар эт'еллер бир неме... не йердэ сачайлар. Тохтаан йерлерне бейердэ сачар эт'еллер, жыйар эт'еллер, т'елир эт'еллер. Алай хыйын т'еген мында.

* * *

— Йа ана, мында жанавар бар эди ми көчкэн дэ?
— Мен, бир сефер дэ эди... Бала эдим, сет'из тохуз йашна. Мен, бала, бағайым... Брычка билен т'елиймиз, энди үйдэ хайтыйымыз. Мен дэ брычка стүне. Бабам дий: “От жанавар т'етий”, — дий, көстэрий. Сет'из-тохуз йашна бала эт'ендэ. Значить, мен брычка стүне. Энди чөльдэн хайтыйляр үйдэ дэ. “Мына жанавар т'етий”, — дий бабам, көстэрий. Көстүм [көзетим] — мына былай, йитке ошай, балабан да дүгүль. Серый. Мына бу түстэ. Еще белее. Чал. Чал, т'етий. Йани. Йири дэ дүгүль. Мына аблай. Бир йахшы күчүк т'ибик йирилиги. Йани.
— Көзтүп т'етти ни, йохсам доғру т'етти, көзетмеди ми?

— Доғру т’етий мына аблай. Т’е-этий доғру.

— Сизни көрмеді?

— Ну, алыс мына... О хадар алыс брычкадан т’етий. Т’етий чоль чиндэн.

— Хорхкан?

— Т’имсе дә хорхмады. Бильмем анда хорхкаларын. А көстэргени билийим — бабам: “Мына жанавар т’етий”, — дий.

— Йа ана, сен айтыр эң, барйох, хартана йа папум айтырды атны алғанын жанавар мында. Ойнатхан, ойнаған... Аны айт сен.

— А-а, аны айтыр эдлер бабамлар. Барған меэм хартанам ший йувмаға. Барған ший йувмаға — жанавар, т’еген жанавар, ойнай, мушхасна барый. Атның мушхасна барый. Артна бармай, алдына т’елий мушхасынан тутмаға атны. Артына у бармай, жанавар хорхай — уруй, дэп. О, барйох, бек хуваты бар атның айахка, артна. А алдына аның хуваты йохту арт хадар у. А туварның мүйүзү бар — алдынадыр хуваты. Хорхажыхсы, дий, туварның алдындан хорхажыхсы, атның да артындан хорхажыхсы, дий. Штэ, алай дәди.

— Жанавар алдына т’елий, мушхаснан алмаа.

— Йани, йани, эбет.

* * *

Дувадах меэм бабам пичен чалғанда... Самокооскаан ханатлары ойнай барйох, мына аблай. Штэ, ау вахта бир дувадахны... Кулук йатыр эт’ен, кулукша. Т’есийлер аның ханатларын — учалмай. А дядям эди меэм. Мен даан йаш хыз, былай хыз, мени йүрүтүйлер чольге. У вахта самокооскаан чалғылары т’ести дувадахны. У дувадах та учалмай энди. Дувадах та мына былай, мисир т’ибик. Мисир билийси, барйох? Сен билийсиң? Тутайлар аны, тэмизлейлер. Бабам да даан, барйох, йаш киши. Колякаан бабасы да даан блай йашна ны, эй. Мисир аблай. Ну, штэ алай йири дувадах та. Мен йаш таан энди, ну билийим, бир хазан йет болду. Дамлы йет.

* * *

Хойан тутхалларын бильмем. А билийим, бир хойан баланы туттум мен өзүм. Нас туттум хойан баланы, т’етирдим, бахтым-бахтым — неме түбүне... софа! төшеклик түбүне хачты. Көрмедим бир даан. Шинди, барйох, шинди Кот’аан бир немеси... тутуп т’етиргеллер, энди мына былай-былай. Хойан бала клеткаже.

— Кролик дүгүль мүй?

— Йох. Степной. Хойан баласы. Шини бар энди, мына былай өстү. Хачан сычрай бүйүн! Клеткадан чыгып хачмаға здэй. Алай неручный эди, степовой...

* * *

Суслик — о жумран. Мен жумран бек коп туттум, кичигин. Дэ хачан сувухландым мен! Алла йырах этсин!

Тарамалар бек коп даан толу хар. Хойайлар жумран тутмаға. Мен энди эң бүйүгү эдим. Уланы йох эди бабаам. Эң бүйүгү мен эдим хыз. Барийим мен жумран тутмаға, штэ ау йарым чеберка сувнан энди чығайым. Бейердэ жумраллар, аулар ғарип у вахта — тэз чығайлар. Төктүм — энди бу чығай. Штэ оларны мен коп туттум!

Сувухландым. Барыр эдим у харлар үстне тарамачине дә сув алыр эм энди жумран тәшиклерге төкмек чин. Төктүм йарым чеберкадан — энди жумран чығар эди. Жумран тутар эк — бавуна хойар эдлер у иш сайын, шо жумран туттун. Аларның да энди тәрисин алып т’етмез, барйох, — алыс аларның да айахларын энди. Йипке т’ечирис тэ — у энди йип блен алып т’етисин: ниғадар жумран тутхансы, йазайлар немеге... Алдына дэр эдлер... Правления йох. Тәрисин биздэн здэмез эдлер — айахларын.

— Сон башладлар тәрисин жыймаға?

— А соң дошкалар йасадалар энди, коп хазандылар. Алдына йох. Алдына айахларын хойар эдлер немеге... Йипке т’ечирийим, алай бав, жумран айахларын, а сон алып т’итэр эк.

* * *

Былай халхка... шо-то бар абларын адлары ама, энди айталмам былай йүрүп йазған халхны. Сизин специальностиңиз бар — былай йүрүп бильген халхка радиоға, телевизорға көстэрийлер.

* * *

Тульку. Түлькү бар эди, түлькү. Ну мен даже көрдүм, өзүм артына чаптым. Йатый тавухлар... Хач йыл т’ери дә энди үйге чыхкан йыллары? Даян баллар кичик эди. Меэм чипчелерим йатый чыхары. Бағайым — кий-кий! — чығай. Чығайым, бағайым — мына аблай бир... салланы хурйуғу да, — түлькү да т’етий. Алды авзуна, чапты, таш-

ламады, алып т'етти. Тавух алды. Йетишальма-
дым. Авуп т'итти. Болмады — туталмадым.

Тўлькў мында даан йахынгерек барыйды тўль-
кўлер. Тўлькў отрўй алай бир йар болса, аларын
тәшиклери тәрен т'етий. Чōльге барыйдых биз
тўлькў тутмаға. Анда да тўтәтрийик тобан йағыш
от, алар анда, сон чығайлар, отралмайлар.

— Йа ана! Саңа т'етирдилер пенсияны — бар
ал.

* * *

— Шорбажи — хозяин, шорбажылых — хозяй-
ство.

— А айт-са, не бар эди шорбажылыҳыңыз.

— Отурур эк тайфа блен, уланчығым, номай
тайфа блен отурур эдик. Хайсы йылларға? Вось-
мом ғоду, девятом, до двадцать шестоґо ғода я в
семье жила. Он тохуз йыл мен тайфа блен отур-
дум. Он дōрт он беш жан тайфа блен. Хардашлар
бар эди анда. Меэм тайфамың хардашлары бар
эди. У баллар блен. Алар өксүз эдлер. Мен әвлен-
дим сет'из сенедә. Алты улан эдлер. Эн бүйүгүне
мен бардым. Мен бардым тайфаға. Тайфа чине
алты улан эди. Эн бүйүгү меэм тайфам эди. Ан-
дан сон, энди эт'и йыл отурған сон...

Алдына йигирим бирге алыр эдлер салдат. В
армию йигирим бирге алыр эдлер. Йигирим би-
рин тотурмаған алмаз эдлер салдат, аст'ерге. Йи-
гирим бирин йыл тотурған сон, йигирим эт'иге
энди аст'ерге алыр эдлер. А биз әвлендик сет'из
сенедә. Йигирим бирин тотурған сон, энди он то-
хуз йигиримге т'етти салдат. Салдат т'еткендә ме-
эм үч айлих балам халды холума. А у т'етти ас-
т'ерге. Аның артына бар эди хардашы. Хардашы
энди эт'и йаш кичине болса, бүйүгүн алыр эдлер
салдат. Хазяйство халдырыр эдлер, шоп у ишле-
син, а у йўрежек эди үч йыл; а у эт'и йылдан сон
энди дә, бир йылы битирмеди, аны тайфа бахмаа
хайтарырдлар. Хайтарырдлар тайфа бахмаға, эн-
ди он үч сенедә меэм... он үч әвге хайтардлар, он-
га т'етти, он эт'и ни тотурған соң хайтардлар ону
по семейной. Андан сон меэм бир балам даан бол-
ду.

Андан сон, энди он үч сенедә бу эди... он дōрт
сенедә дōгүш башланды. Дōгүш ўм — сизге бел-
ли он дōрт сенезн дōгүшү. Бек балабан дōгүш
эди. Бек коп халх ольдү Бешевдән. А менимки
плен попадать этти Австрияға. Австриядан да сон
переводить эткенлер аны эт'и йыл. Письмо йох
эди. Переводить эткенлер Ферманияға. Фермания-
дан сон энди т'елий письмосу. Энди сондан энди
до конца, до восемнадцатом ғоду... дōрт күн хал-

ған эди он тохуз сенедә плендан хайтты. Дōрт бу-
чух йыл мен аны көрмедим. Бешинжи йыл... Штә
алай эт'и йыл бир т'ере көрмедим, беш йыл бир
т'ере көрмедим тайфаны: отпуску йох эди аст'ер-
ге т'еткендә. А шинди энди отпук т'елийлер. О
вахт штә алай вахтлар эй. Алай вахтларны т'ечир-
дим. Авур вахтларны т'ечирдим. Бек авур.

— Хазяйстваа не бар эди о вахта, йа ана?

— Ну, хазяйстваға бар эди ат анда, өгүз.

* * *

А Паша [Ангелина]? Паша блен бир йурт чине
отурдук биз. Пашаның дедушкасынан, эй, меэм
тайфамын дедушкасы, алар... папулары доғмуш
эт'ен бир вахтта. Папулары эт'ен, о йасадлар бир
йурт чине эт'и хардаш ўй. Доғмуш хардашлар.
Ну, постепенно, барйох, энди авлах халий алар.
Ўленийлер, баллары болий, энди блар узах халий.
Андан сон йене халх доғмуш му олий? Әвлений-
лер.

Меэм балларым энди у йуртха. Пашалар да у
йуртха. У алар да бу йуртнун баллары бир йердә
ойнар эдлер, бир йурт чине эдик. Алар бек ғарип
т'ечинир эди. Бизим бир пара шорбажылых бар
эди, әйленмелик. Алар ғарип эди ама, Пашаан ба-
басы бек доғру киши эди, Микитака. Биз ун да
позичать этәр эдик. Бу алай киши эди, йахшы ки-
ши эди.

Иштә алай, он эт'и йашна эди Паша, биз энди
у йурттан айырылған эдик. Йа ғарип эди, завал-
лар! Чабар эдлер ишке у баллар. Чуплах эдилер.
Штә алай. Ғарип эдлер ама, хырсызлыҳка т'етмез
эдлер обижать этмеге т'имсени. Иштә алай иш-
леп тә болдулар алар. Алар коп бильген милет
дүгүль эди, меэм тайфам да алай. Аларға инатжы-
лых йох эди, подлизываться тоже. Такой корень.

— Ни? Диңлейим мен. Хайсы папуларымыз
доғмуш...

— Трактор ўстне мен минмедим... У энди бала
өзү. Баштан прицепкаға эдлер. Тракторға мин-
ди...

У наверно он беш он алты йашна бала эди. Би-
довый хызчых эди. Бардых сувдан скүлү чығарма-
ға — бастырыр эк таш блен же сувға. Т'ендир, скү-
лү чығарыр эк андан да сон... Энди семенасын
алған сон сувға да бастырыр эк. Шлер эдлер алай,
т'ече күндүз шлес, йип йасас, йорған йасас өзүңе.
Алдына өзү ишиң эди — мына былар тахым.

Алай сувух. Энди мен дә чимирдәним тўшме-
гә. А она насыл да чимирдәний... Бардых энди
скүлү алма. Ао бала тўштү, алий-алий хайаларын

атай, скўльлерин чығарий. “Ой,— дийим,— наз жампаз бу бала! Мен буну уланыма алийим”,— дийим. У двенадцатого года, а меэм балам — мына бу, хожам т’етти, үч айлих бала халды хучағыма, дэдим — десятого года. Шинди дэ бар, уланчығым. Мен, дийим, буну т’елин алийим. Мен сукландым аның о сувух сув чиндэн немелерни алғанны чыхарып скўльлерни. Штэ алай биз бир йуртлух отуруп эдик.

— Сүкүлү? Бильмединиз сүкүлү?

— Лён у да. Йани. Т’ендир да хойар э[ди]к. Но большинство скўлү эди. Т’ендирдэн алай гүзель йип болмай йасамаға. Скўлүдэн бек инже йип болий йасамаға. Т’ендирдэн халын йип болий йасамаға. Алай бек инжеге т’ельмей о. А скўлүни йасас — бек гүзель, йыбрышым т’иби болий, нас здэс, алай. Даже йахшысын машынаа йипке йибермеге болий.

Нас йип йасар эк? Өрет’еге хойас, бейлис аны. Меэм даан кажетса. Йохту энди, өз анамын шлеген йиби энди йохту. У неметир эди, заваллар. Чозар эдлер, тохур эдлер өзү өзне. Алай немелери бар эди... Тэзия, йани.

Сен тахым шийни билис, уланчығым. Хайа билис аларыны? Өгренис? Вай, балам! А өзүн хазах. Хыйын өгренимеге, а? Хыйын, уланчығым, өгрениме. Штэ, мен нас здэр эдим хазахчасна!.. Мени анам сколяа йибермеди. Мен тыңламадым анамы. Тыңламадым мен анамы. Баба, бағайым, анда т’ерпич т’есийлер. Т’ерпич т’есийлер, сатайляр, ахча чалышый, заваллы. Ғарип эди меэм бабам.

Шиттим, баллар сколяа барый. Меэм анам дий: “Хызлардан папаз болмай”,— дий. Папаз у вахта бек балабан киши эди. “Т’ерекмей. Бах бала”,— дий. А штыйим, барып йазылийляр да сколяа. Көзтүм, көзтүм — анам ишке т’еткендэ, бала йухлады ны, анда, четке, брычка түбүне бала бағайым. Бала йүхлаанда, өзүм дэ йардым этэр эдим анама.

У бала йухлаан сон,— анам да йибермей мени сколяа йазылма,— тутайым хачайым т’етийим. Тыңламадым анамы. Бардым анда. Даскали мени йазмаға здэмей. Анда баллар бар, переводчик: “Сени здэмей даскали йазмаға сколяа”.— “Йа не үчүн?” —дэм.— “У ғарип, дий. Аның урбасы болмас хышта т’ельмеге, дэп айты”,— дий.

У вахта былай помочь бермес эдлер. Йох эди ғариплерге помочь. Йардым йох эди, штоб барсыллар сколяа. Йох.

“Аға,— дэм.— Меэм хызыл урбам асувлу туруй сурухка. Меэм урбам бар хышта т’ийип т’ельме”,— дийим. Сон йазай мени дэ даскали. Йазай мени даскали, берий грифельный доска эди алды-

на, бир дэ карандаш, грифель. Ой-уй! Я получила энди у, хуванч меним йүрегим. Энди йазды даскали мени. Берди маңа доска. Энди як же сколяа барма? Хачан чавуп т’елим доғру мына четке — анам т’ерпич т’есий бабам блен. Т’ерпич т’есийлер дэ сатайляр. Т’им үй йасай — алийляр. Чалышыйляр, заваллы, ахча. Биз да алты бала. Харта нам да бар. Тохуз жан. Тайфа. Анам, заваллы, жаңы авурду: “Хайы т’иттиң сен бу йыртых балчыхлы урба блен?”— дэди. — “Сколяа”,— дим. “Вайвай! Масхара эттиң сен мени!”— дий. “Йа сен йибермес тэ,— дийим.— Мына меэм энди доскам да грифельный бар”.

Андан сон энди эртэс күн мен урбаны т’ийим, барийым. А бабам, заваллы, сон маңа тикти чызма өзү. Өзү холу блен тикти хышлыхка чызма. Такой удовольствием бардым мен. Абу йердэн хар! Чызма. Мен энди живой, живу. А манам йене харғар эди: “Астың бу добраңы, осал күчүк!— дэр эди маа.— Здэмес бала бахмаа!— дэр эди анам, ғарипчик.— Т’етис,— дэр эди.— Астың бу добра да т’етис өзүң хачып, бала бахмас сен!”— дэр эди. Мен энди сахланайым да ашамаа, ашамаға да хорхар эм. Здэм, бермей барйох анам ашама. Отуруп эм былай, добрам артыма, хачан анам энди чығай энди анда, малларға, йуртха, мен дэ чах сон сколяа т’етир эм мен энди. А үйлелик бар эди обед. Большая перемена. А все-таки у вахта у маңа бир парча йет халдырыр эди долап чине. Все-таки ана барйох! Значить, жаңы авруй йене эй: т’еткен баласы ач! Энди үйледэ т’елирим, алырым у, хайа хойай анам, ой.

Бар эди о күнү зенгиллер дэ. Бүйүк зенгиллер бар эди бизим күйче. Шо там говорить! Авара т’ечинир эди у вахта халх — сеңле авурурду йисаллар, сеңле: туршув йохту ашамаға, картоп йох. Дэ зенгиллерин баллары мына аблай — в мундирах картоп т’етирсе, көзтүр эик: “Нц-нц-нц! Нас гүзель картоплар ашайляр!”— дэп. У да йох эди. А андан сон энди, энди огород бердлер халхка картоп сачмаға. А то капуста тэльмирий халх. Бердлер алай пайляр, бешер сотый ны, ни, — босун немесиз, асрар картоп. Алай авара эди алдына. Көзеткен киши йох эди. Андан сон энди сеңле — цинғадан йатый. Меэм анам да йатый цинғадан. Цинға — бузулуй мына ченгелер, дёсны, ченгелер бузулий халхның. Туршув ашамағанда.

Ан сон, хайдан бильмем, т’елип капуста бочка билен, правленияға, капуста бочка блен дэ, халх барып чаначыхлар блен капуста алийлер ашама берийлер халхка.

Сон энди, чыхты энди булғарлар т’ельди мында, капуста йасадалар. Штэ алай вахтлар вар эди мында. Сон булғарлар т’елип капуста йасады. Биз

енди хыз баллар эик, балабан булгарларға барыр эик поденно. Булгарлар ны? Мына у халис э — ГРЭСи бар йа шинди Новый Свет? ГРЭСли. Штэ уйўр эди булгарлар же сачар эди энди капуста, соған. Ан сон бизим халхка да бердилер пайляры. Сачар эдлер. Круғом. Кальмүсүн чайыры йанна энди картоп йасар эдлер. Вот штэ алай вахтлар эди.

Пипер алай бек йасаан. Пиперни булгарлар йасар эди. Снабжать этэр эдлер кўйнў булгарлар энди. Йампулдан т'етирир эдлер. Йампул — билийсин ғой, Йампул пиперлерини? Йампулдан т'етрип сатар эдлер, тарлыхларға йўрўтўр эдлер. Йампул гўзел хызыл пиперлер же горький, йахкан пиперлер. Дамлы пиперлер, алар йох эди. Даан мен кичине эт'ендэ йох эт'ен алар. Штэ ону энди булгарлар сатар эдлер. Сарымсах та. Йува дэр эдлер, барып йува жыйар эдик биз, дикий эди. Кўгэн. Йене штэ алай топ-топ эди бу чўльер. Эвельси. А сарымсах ым, даан энди биз балабан олған сон, энди булгарлар йасады. Булгарлар энди бу соған вот такие венки вяжут, бир онар винок. Энди бизимче мен энди унутгум винок. Бав! Бав. Соған бавлар мына аблай өрўр эдлер дэ энди йармалых болур эди мында, йармалыхка. Бизим кўйге энди йармалых болур эди, булгарлар ший сачхан сон. Хачан энди булгарлар сачты ны мында т'елип ший, энди обалар эдлер, мына былай соған оба. Мына бу ўй хадар. Кўй барйох тахым йегий брычка да барып энди капуста алий, соған алий хышлых өзўне, тайфаға.

Йўзўм мында йох эди. Алма коп эди энди. Алма да энди коп болду, энди хачан энди, кажется, уже при советской власти. Армут та у вахта болду. А сирйек эди энди, бек зенгиллерниң болур эди армуту. Зенгиллер, т'имин дэ энди йери бар эди йа хуватлары бар эди йасамаға бахча зенгиллер.

Фишне болур эди. Тахымның у да болмаз эди. Сирйек йене болур эди.

Сийыр тутар эди йисаллар йене. Сийырлары бар эди. Ғариплерин дэ бар эди сийырлары, мал тутар эдлер. Доңуз да. Большеинство хой тутар эт'еллер. Хой. Барашки больше эди. Доңуз сирйек тутар эдлер. Меэм бабам доңуз тутмаз эди. Меэм бабам хой тутар эди. Йип болий, йани. Йасайлар. Т'ийиз йасар эдлер. Валенка энди Росиядан т'елип йасар эди халх. Энди мен бильгеним энди. Валять этэр эдлер хазахлар т'елип Росиядан. На заработки т'елир эдлер, хазанчха т'елир эди. А ғрекниң все-таки йери бар эди мында. Хазахлар т'елир эди шлемеге. Т'ийизчилер т'елир эди валенка катать этмеге.

Алдына пай болур эди. Эр балаға берир эдлер, а хысайахлыға йер бермез эдлер. Тэк эр кишиге берир эдлер. А т'имсениң болур эди йеди-сет'из улан, хыз йох, у энди т'ечинир эди. А т'имин йеди хызы бар, ау энди ғарип болур эди. Бир жанның йери. Беш десятна йер тутар эди. Штэ алай эди.

Хаплама тон. Хаплама тон, энди бираз даан энди развиваться эткен сон, материя блен хаплар эдлер. А өзлери йасар эдлер тэрилерни, өзлери, чобаллар. Алай халх бар эди — сеплейлер, сеп өзлери йасар эдлер. А тон коп эди.

Йери болған сон, Катерина барйох йер берген мында халхка. Алар мында, кўчўрген сон, аларға йер берген. Йер мында коп эт'ен. Сон энди өзў өзлериндэн энди йасайлар все. Т'ийиз йасайлар. Йайўвлери тохуйлар. Йайўвдэн шалвар йасайлар. Жукет тохуп йасайлар өзлери. Сўкўлў дэ сачайлар. Бек гўзель ткать этийлер... тохуйлар. Греклик как-то бек ловкий шийлер йасар эди, греклик. Алар как-то способный йасамаға т'амиль эди греклер. Тула блен т'ирамит энди бизим халх та өзне йасар эдлер т'ирамит. Жыйар эдлер ат бох жыйар эдлер, бильмем, ат бох та неге дэ эди. Аны энди... Сары балчых тарамаларға. Тула йасар эдлер, т'ирамит өзлери йасар эди, халх өзлери, греклик йасар эди, бизим халх. Печлери бар эди алай. Печлер йасар эдлер дэ. Тобан йағар эдлер анда алар. Да аларны пиширир эдлер. Тула өзлери сатар эди. Сатар эдлер аны да йене дэ. Зенгилленир эди анда халх. Зенгини зенгин т'ечинир эди, а ғариби ғарип т'ечинир эди бек.

Арман таш. Мына анда бар бизим ташлар чыхары. Мына аблай ташлар парный — эт'и ат йегэр эдлер — йири ташлар. Мына бу греклик болғанда, в тридцатом ғоду, колхоз уже образовался — ташлар блен бастых колхозға. Аз эди барйох, йох эди даан комбай. Даан хол блен кукуруз жыйар ээк. Коп йыллар. Тартар эдик, хол блен йўрўр ээк колхозға. Колхоз ишлер эйик.

Йель тэрмеллер бар эди, йани. Йель тэрмен дэ тўбе сайы йель тэрмен бар эди. Наверно, бар эди йеди-сет'из йель тэрмен кўйге. Анда да эди, мында да эди. Пятм ғоду кажется алай буря болду — бир йель тэрмен авдарды... Боран авдарды йене тэрменни йердэ, жыхтырды тэрменни. Алай боран болду декабре-месяце, кўздэ. Хар йох эди. Былай йель эди! Блай йель эди! Уйлер, хамўш уйлер... Меэм хайнам гўржўли эт'ен. Хайнаны билисин йе, ни? У гўржўли эт'ен. У зенд'инниң кызы эт'ен. Бабам [= хайнатам] да анда йалчы йўрўр эт'ен, у зенгинге. У йалчыны бек бегенгеллер, бек йахшы йалчы, хазайстваны кўзеткен. Тутхаллар да, бергеллер хызларыны у йалчыға. Алар да... бабалары өксўз эт'ен, папулары кўзтўр эт'ен у бал-

лары. Йалчы да йуртха штэ, абу меэм хайнам а йалчыға бергеллер, торулларын, да ахча да бергеллер, даан ахчасы блен үй йасағаллар, тула үй эди мында. У йуртха да Пашалар эди даан. Йардым этэр эт'ен, бир парча лучше т'ечинир эди. А Микитаға, мына бу Пашаан, ғарип у, бек ғарип киши эди, заваллы. Коп бала эди. Сет'из ин, тохуз ун бала эди. Йетиштирельмез эди аларға ашав. А кишилиги бар эди. Хайсы шорбажыға барса, у берир эди аңа бир чувал боғдай, потому шо аңа ишлеп хайтарыр эди алар.

Пашаан доғмушу? Бир браты ольду. Девятого года эди. Котя. Ольдү. Озү двенадцатого года эди. Озү дэ через четьре года Паша ольдү. А девчата? Четьре девчата, они все живы. Нас мараздан ольдү о? Рактан ольдү Котя. Наверно, и Паша даан да. Кажется, в Паши хара жигер. А Котя, кажется, ах жигер. Хызлар живые. Бабушка уже умерла, мать у их. Айтхан: “Мен ольген сон алт'етсин мени родинама”,— дэген. Мында т'етирип көмдүлер. Хартананы мында көмдүлер. А Микитака, дядя Никита умер после моего хозяина. Меэм шорбажим ольген сон. Шестьдесят пятом году ольдү. Она эт'и ни, үч нү йылдан сон тириге халды хартана. Бильмем, хайсы хызың йанна ольдү да, мында т'етирип көмдүлер. Аның эт'и уланы бар шинди. Девятьсотого года бир уланы бар мында. Коля. Сексен йашна. Мен барғанда анда т'елин, о йуртха, алар даан сколяя варыр эдлер. У баллар сколяя варыр эди даан. Дядя Никитаның. Никита бабалары... Микита. Микита ака дэр эик.

Дэ мен дэ, мен дэ чығып халх блен отурмаа севмез эим, лучче мен, мына шинди харт, айыры, алдым календарны алдым, йене көзтүйүм у йапрахларға. Мен алай авес ээм. Алар да көрүр эди, у баллар да меэм, мем т'ағыт охуғанымы да, значить бу Коля бир күн ахшам пенжерени уруй ахшам, эди хараңлых энди: “Риненд'е! Риненд'е!”— “Не бар?” Из теста пекут... Йазғаллар, шо... Значит, балларны өгретийлер казахчасна сколяға, а барйох мында да казах т'имсе дэ йох эди пошти көй чине. Трудно било өгреньмеге сколяға бизге. Бизим тиль дүгүль, а өгренийимиз казахчасна. Огренис казахчасна, а не айтханыны бильмес. А мен благодаря меэм дядям, Краснодарға, алдына Екатеринодар эди Краснодар... Анда меэм дядям машинист эт'ен. Бильмез эт'ен чарых т'иймеге дэ, папум өкеленген, алған т'еткен атхан анда, Ростовға. У да анда отурған. Андан салдат т'еткен, андан да моряк болған. Йеди йыл йүрген. Машинист болған. Меэм дядям. Да о мени алып т'етий анда: “Хотя,— дий,— сен халхны көр,— дий.— Дүньйаан алын көр”,— дий. Это било седьмом году. Энди халх мына аблай энди. Революционерлер коп

эди энди. Да у да революционер эди, акам. Аларын йолуна эди. Т'елий алий т'етий мени анда. “Он беш күн йа, дэм, бир йыл отуруйум анда, бир пара тилим т'елий казахчасна, анда барған осам”. Авес и[ди]м охумаға авес эдим. И штэ алай да мен бир парачых өгреним казахчасна.

* * *

Бир эт'и йыл балларым өгренир эдлер бизимче, татарча. О нация не татарский и не эллинский. Татар тили дэ дүгүль халис, бузук. Грек — грек дүгүль. Татар — татар дүгүль. Озүмче. Бешев дэ у йана т'ечмей. Бизим ама больше подходит этий ... Мангуш блен биз аңлайымыз бек бири биримизни. Т'ерменчикни так слышу ама, сыра т'ельмеди т'ерменчиклер блен лахырды этме, а мангушлар блен сыра т'ельди. Улахылны да бильмем йене дэ. Не түрлү алар да? Наверно, по-эллинский, как бы Раздольное подходит, Стыла: бир бирини аңлайяр. Бағатырларын да бильмем. А гүржүльер? Гүржү билис, барйох? Гүржүльер, алар блен дэ подходит этий. Ласпильер блен дэ подходит этий. А мангушлар блен лучше подходит этий. Лучше аңлайымыз. Ласпильерин дэ лахырды — “нестэлейер”, “бедийат-медийат” — алай лахырды этий, “үле”, “бүле”, а бизим какойто грубый. Алар эт'ен йигирим беш көй, Хрым, андан көчкендэ йигирим беш көй эт'ен. Хырымдан — йигирим беш көй йасаған Екатерина Вторая. Йардымжысы Потёмкин ет'ен. А у ольген Потёмкин, битирельмеген Екатеринославу. Битирельмеген алар у... халис у шеэрни, наверно, Екатерина ольген. Аға! Катерина ольген у вахта. Битирельмеген у здэген ший. А аның ады ны — от мен отурдум — Екатеринодар эди. Отам отурдум мен. А грекликке... грекликни бек ачувланыр эдлер, севмез эди казахлар, шо грекам коп йер берген, дэген, шо у салдат та алмаған коп йыл андан. Хач йыл салдат алмаған? Ан сон алған. Аст'ерге алмаған у халхны. А сон, йүз йыл толған сон, алған. Нағадар энди йүз йыл толғаллар, шестая поколениа, шестую поколению уже забрали салдат.

* * *

Йох, бильмем аны. Йырламаз эди Паша. Ойнағаны да бильмем завалларын. Алар хайда эди, у вахта ойнамах та йырламах у йыллары? А тойға... Мен энди бу үйге чыхтым — анда халды алар. И ни т'ийнежек эди у вахта? Урба да йох эди, ший дэ йох эди халхка. Дөгүш башланды. Дөгүш башланған сон тахым шийлери сахланды. Энди көрдлер бираз ахыллы-ахыллы халх. Бир ший дэ хал-

мады. Энди сахланды. Андан сон энди, у йыллар, энди бир ший дэ халмады. Энди, у вахта не бар эди, фабрик йох эди, тўт'ан йох эди, ни бар, тахымчыын да йисаллар т'ийди фатты. Алты-йеди йыл. Жембер дэ халмады, бир ший дэ.

— Жембер эди. Башына жембер т'ийди. Жембер — ни у, йа анам?

— Ну, мына, бейлей жембер башха, былай бейлей эй.

Т'ерат

В.П.Николаев

БИР КИШИ эт'ен, т'ескин киши. Аның да душманы коп эт'ен. Аның да бар эт'ен бир т'ераты. У ат блен бир т'ечедэ тап барып шейердэн хайтыр эт'ен.

Ну, замечать этийлер, дуйайлар аны — у т'ечмеэн ахча блен мал алғанын дуйайлар. У ахчалар т'ечкен ахчалар дүгүль эт'ен. Артындан хувай он алты атлы... Ну да, уже деться некуда, т'ерек хазача айтмаа... У да энди хачып хутулмаан. Дэ айдап т'иргеллер аны... т'ирген т'ислеэн двору чине. Т'ислеэн двору чине айдап хапайлар аны. Йурт чине, йани. Энди кругом захвачуват эткенлер аны, кругом алғаллар, энди у тутажаклар. Зор этий кератха — трехметровый хораны аттырый да т'етий, дэ сон айтый: “Көстүң артымдан, душмаллар, көзлериңиз чығай”, — дэди дэ прощатся этип т'етий, дэ туталмайлар. Селамлашый. Савлух блен халың — энди сиз мени туталмасыңыз, дэп. Алай эт'ен т'ераты.

Бу папаз оғлу — “Султан” айттың сен шинди — бу да алай.

Айдап т'иргеллер аны бу Султан биле т'исле азбар чине, мендэрекиң... т'исле йурту чине. [Хычырма!] Анда да эст'и көйлүлер коп эт'ен. Бу да дэген:

— Айтмаң меним,— дэген,— хайын эт'еними,— дэген.— Алар мени хувсуллар, хачан гене хуважах.

Атты т'ислениң азбарын да, т'етий. Бир бучух саатта барий шеэрге. Шеэрге дэ отрүй дэ, ичий. Т'ече анда ичий. Да мында да башлайлар неметмеге аны... хыдырмаға: былай киши болмаға т'ерек. Бу да дий:

— Мен у вахта,— дий,— болғам босам мен мендэрек ичине, мен бу вахта мына бу сағатха, дий,— мен шеэрге болалмаз эдим. Потому ат блен бир бучух саатта болмай шеэрге бармаа дохсан километр или йүз километр ни.

А у барған. Штэ аның үчү да у ни түрлү дэгэн йа соң... шайтан бильсин аны! Болду! Айтмам энди бир ший. Анда да йазулу?

Султан

І.Л.Трандафілов

КӨЙДЭ бар эди бир Папазов дэгэн киши. У да бир дэне бандит эт'ен... хырсыз, йани.

Эштэ, ау наз көй чине тахым да андан сахыныр эт'еллер, хорхар эт'еллер. Бири бир ший этсе аңа, у мстить этэр эт'ен, өкесин алыр эт'ен. Анда да, Эст'и көйлердэн отара бағар эт'еллер немегэ... Хуру тармаға. Аңа шо-то анча болмаған. У да өкесин алмаа здээн. Алған хойну, т'етиргэн, азбарға хаплаған. Тахым да билийлер, што ааң иши, у эткэн аны, штэ, йахын бармаа — т'имсе дэ бармаз эт'ен аңа. Алай бир киши эт'ен. Сон, бир аты бар эт'ен. О хойну т'етирип хаплаған азбарға, да сабаға у ат блен шеэрдэн барып хайтхан, Мариупольдан. Султан эт'ен ады, атың да ады. Сабайерек... чах шеэргэ т'еткэллер. Т'имсе дэ чавып алдына да аңа преграда йасап... йасамааллер. Аңа неметмеэ хорхар эт'еллер алдына сыхмаа. Штэ алай киши бар эт'ен. Көй чиндэн. Папазов лағабы. О лағап шинди дэ бар.

Тодора

І.Л.Трандафілов

ЭВЕЛЬСИ чобаллых этэр эдлер барйох. Арада да эр кишилер чобан эт'ен. Арадан чыхан бир хысхайахлы. Ады да Тодора эт'ен. Аан йыры бар.

Тодора эдим дэ, олдум Тодур,
он эт'и йыл да чобан йүрдүм,
хызлығымы да бильдирмедим,
сийа сачымы өрдүрмедим.

Аның йыры былай эт'ен. Он йыл йүргэн, хыз эт'ен, бильдирмеэн т'имсеэ дэ. Он эт'и йыл чобаллых эткэн.

Т'елин-т'ийев

Е.С.Трандафілова

АЛДЫНА т'елин т'ийиндирир эдлер былай. Стфан урба, ставроз, алтын булай неме... фах алтын дэр эдлер, йа бүйүк алтын көк-рекке, хулағына сырға. Шинди ставроз йох энди. Сачны хывырчыхлатыйлар. Хыздырыр эдлер бир йири мыхны, сыжах мыхка сарар эдлер, у да хывырчихлений дэ. Бармағына йүзүк. Аяағына... Ни худрети бар, аны т'ийиндирий... Йох, алай ший йох эди. Йох эди бизгэ алай ший. Т'имниң туфля, т'имниң бэшмэк. Чызма — у кийевгэ чызма, эр кишигэ, йашха. Кийевгэ дэ худуретине көре — урбасы, шалвар, бир жукэт. Башына — йох, бир ший дэ т'иймез эди т'ийев. Энди, стфан хойғанда, стфан хойар эдлер.

Т'ийев т'ийиндиргэндэ йырлар эдлер:

Т'ийин, жаным, д'ийин,
гольмечигин йийин,
эвл олур; жаным, эвл олур,
йигитниң соңу был олур.

Арпа сачтым — саз халды,
боғдай сачтым — наз халды.
Ашыхма, йигит, ашыхма,—
сарылмайа аз халды.

Эштэ аблай этип т'ийиндирир эдлер.

Йылан

Ф.Г.Тохтамиров

ЭВЕЛИНДЭ, хой бахканда бар эт'ен бир тат, стылялы, бильмейим ады, щас тапсам, айтыйим. Бағар эт'еллер мал... хой бағар эт'еллер основном мында. Бу чөллер тэким бош. Хой, тувар бағар эт'еллер, аан сон йылхы бағар эт'еллер. Бу чөллер, тахым йер бош эт'ен. Бу татның адыны... не дэр эдлер аңа? У баш чобан эт'ен. Аның да бир мына блай бир уланчығы йанна, хой бахмаа йардым этий. Т'етийлер мына бу Чавка бурунга. Чавка бурун — чохрах бар ашаға, даан т'ене бар у. У чохрахка түшийлер хойун сувармаа... су ичирмез. Табайлар бу тэшкин. Ну, отакой вот. Хазахчас айтайым. Аблай бир тэшик. У тэшикке дэ отрүй йылан. Алар бильмейлер. Күндэ бир хойлары батай. А то так эт'и. Значить, у йылан алий аларны, бирер бирер. Бу эриф: “Ни алай?”— дий. Уланчых барий, табай да. Хойунну алып отурғанда бу илиший, улан. Уланны урмаа —

улан йыланны, илиштирий, тартай анда чине энди, уланны алий. Башлай тартмаа — башлай хычырмаға, хычырий, нағадар хычыралий, уғадар хычырий — т'имсе бармай йахын хутхармаға. Тартай анда чине. Тэшиги чине тартай. Түштү бығадар тэшик чине, тартып алған немени... у уланны. Штэ улан да эт'и сутка хычырған анда чине, йуталмаан уланны. Эт'и сутка сон да хазайлар чығармаға ама, тапалмайлар у йыланны. Йылан көчий. Йылан көчкен сон йизи биле хыдырып т'елийлер мына бу Покров түбүнүнеже, йизи бле т'елийлер. Йизи дэ, штэ, балабан. Уланның табайлар тэк айаххапларын хазып йетиштирип алийлар тэк чарыхларыны, айаххапларыны. Тахым ший болду. Буну былай айтыр эдлер. Коп айтыр эди.

Папаз

Ф.Г.Тохтамиров

НУ, ПАПАЗ было мен болдум. Ну, папазның йанна немесин... күллүк эткэн савутун... Аны бир, ни ки йағар эди, бир, ни ки йүрүтүр эди,— биз эт'и жан эдик анда чине. Псель этэр эдлер, биз дэ йүрүр эк папаз йанна. Биримиз бир бийахка, биримиз бир бийахка. Папазға ни т'ерек, аны подавать этэр эк. Баловаться этэр ик, конечно, ну, чул лафетэр эк, башха ший... ама башха түрлү, башха ший биз этмедик. Аны, ни папазға т'ерек, шийлерни берир эдик, алыр эдик, у чығарынғанда аның урбаларын жыйар эдик ғардероб чине. Өзүмүзүңки энди чығарып хойар эдик. Ну аан сон, чах сон энди, биткен сон служба, биз халыр эдик, жыйар эдик, у чығып т'еткен сон биз дэ чығып т'етэр эк. Артымыздан да сторож узахларын узахлар эт'ен. Харавул. А служба.. Ну, ни түрлү айтайым саңа? Бизимчасна аны... ну, православный, алай шийлер.

Топ

Ф.Г.Тохтамиров

ЧИЙ ТОП ойнар ээк. Чий топ та — алты жан у йахта, йа дөрт жан... дөрт жан да бийахта, дөрт жан да у йахта — алайы сет'из жан. Сет'из жаны ойнағанда дөртүсү энишкэ, дөртүсү да йуғары. Топну да... йуғарыдағылары т'елий, тайах биле уруй топну. Алар да туталса, энди дэгишлий, туталмаса... биз дэ хачып чабар ээк. Дэгишилер эдик тэ чабар эдик бир бири артна.

Лахырды

С.К.Ангелін, М.Д.Ставиринов

Алар урсалар бизим кишини, т'ене дэгишлийимиз. Штэ аблай окружиться этэр эк, алар да топ атар эди.

Сон ойнар эк былай. Тэшик топ ойнар эт'ен аблай. Тэшик сыра билен, хач жан, примерно алты-йеди жан, д'орт жан, үч жан, эт'и жан. Ж'ыйылыр ык, аблай сыра блен тэшик йасар эк, — о тэшиклерге топ гыдырлатыр эдик. Аға! меним тэшииме т'үшкэн. Мен алып у топну — өб'үрлери хачай — өб'үрлерниң бирин оғражам, хайтарып т'емеген у. Оғрасам, энди сыра аның да гыдырлатма топну. У гыдырлатыр энди топну. Башлар ик, бир биримизин дэгиштирир эк.

Сен дэ ойнааның айт...

Тохта. Ни түрлү? Тохта, не түрлү башланый у? Башланса, мен дэ билийим аны.

Ашух

А.А.Біатов

АШУХ ойнар эдик. Беш йүз ашуғум бар эди. Ашух особенно буз үсне элли метра болса, мен аларны уруп алып йутайым бу ашухларны обасы бле. А нет, так ойнамасам, алыр хачарым бир оба ашух. Сон эртэс күнү алырым ч'өб'үме, т'үшүрейим, т'им т'ельди йахын, даيانмай, аң бермез эдим. Ойнар эдик. Штэ, ой! Ашух бек коп эди меэм. Беш йүздэн зийадэ даже ашуғумун. Былай йутар эдим [Алып хачар эдиң]. Йутмасам, алып хачар эдим. Ашух бек ойнар эим. Мендэн коп ашуғу болған киши йох эди. Йарым чувал ашуғум бар эди меним йаныма.

Эн гүзель бала

А.Х.Чолпанов

АЛЛАХ чахырған харғаны, истэген андан, шоб харға т'етирсин гүзель бала, эн гүзель баланы, эн гүзель хуш бала. Т'еткен бу. Учхан, йүрген-йүрген-йүрген, т'етирген өзү баласын, хойған аның алдына.

Аның баласы да бек чиркин. Авузу йири аблай, сары. Бах — авузу йири дэ немелери... четлери авузунун сары! Пуфу бир йерине бар, бир йерине йохтур. Хурсағы ачых, чуплах. “Тап маңа гүзель бала!”

Эй! Эң гүзель бала — өзү баласы.

МЕН ТЭК билим... Аға, штэ сен аң блен отур, немет-чи, лағап эт, лағап эт-чи. Сен алай хыжылы-мыжылы айтыс, буруп-буруп. Ни? Айт бир шийчик анда. Мен сеэн хадар да бильмем. Сен и то зийадэ билис.

— Нас мен билийим? Мен масал бильмем.

— Йа хайдан бу йисан? Витя да йүрүткен эди бизим Йаны к'ойге алып т'еткен эди, барйох, сизни? Йа грекча хайы билийси? Огренийсин?

— Греклер энди өз тиллерини стэмийлер. Не айтма чарем бар? Ваняка бет'им билий.

— А! Мен ону альт'етиреэм шинди Шахажы Антошха. Антош несай? Эталий ни бир ший бир ший?

— Нас Антош?

— Чолпанов Антон Христофорович.

— Ааң чареси бар. Грекча да гүзель айтый.

— Мен ана альт'етим. Бардым бир йолу — йохту.

— Б'өгүн бардың?

— Телефон бар сең?

— Йох.

— У алай лағаблар йазып-йазып йүрүптүр эди.

— У бир чудак, Антош, ооң бильмеэн шийи йохтур.

— Саңа бир киши даан айтыйм.

— Т'им?

— Хрисан Васильевич Харапичен.

— Дэ о ни айтый о?

— Не здэс, саңа айтый. Йырлай да. Тодор Г'өбек. Штэ кишилер. А сен т'етиргенси бир дэлиге. Тодур, у айтый да, йырлай да.

— Бу Тодур анда т'им?

— Мына эт'и көзү дэ йох. Василь Степановичниң үйүнүн өб'үр бетне.

— Нас Василь Степановичиң?

— Ну, буғалтер эди. Аның да у йанна отруй да.

— А у йанда йене Яни отруй.

— Ну, Яни, у да өб'үр бетне. Штэ т'имлер айтый. Блийсин? Эт'и көзү дэ сохур.

— От хайа йүрме айт.

— Йырлай да, бек коп масал да билий у да.

— Масал билий у коп.

- Сен бир дэ масал бильмейсин?
– Бир түрлү да!
– Сен не айтхан лахырды – масал эбет. Буруп-буруп-буруп айтыйсы. Сен хой бахмаан ны?

Сохур т'елин

А.А.Біатов, В.П.Николаев

АНДА ЙЫРЛАЙЫМ мен. Йырлайых? – Йо-ох. Йо-ох. – Хана бир даан башлайым ны?

Бардым чохрах башына,
сабун хойдум дашына...

- Айда, сен дэ айт.
– Барғаллар көйге, Стиляға шалламаға, да бергеллер бир сохур хатын да, аңдан хайтханда Стиляан көпүрүн т'ечмеге аты здэмеген дэ. Ұйдэ т'еген сон көргеллер аның сохур эт'ени дэ, дэди: “Чал ат дүйдү да мен дүймадым”, – дэп. Т'им айтхан буну?
– Бильмем аны айтханыны.
– Ну, барғаллар Стиляға. Аның блен бергеллер, бети йабух бергеллер у хатынны. У хызны. Хыздыр. Хатын дүгүль эт'ен у. Т'егендэ энди көпүрнү т'ечкендэ, Стилядан Эст'и көйге т'ечкендэ, Хуру тарамын көпүрүн, тохтаан чал ат, т'ечмей, дий, стэмей, дий, Эст'и көйге атып т'етмеге. “Ни чү былай этий бу ат? Ни чү былай этий бу ат?” Т'етмей, дий. Ну, нас-мас түйе-түйе т'ечиргеллер. Т'ечиргеллер, т'егеллер үйдэ, ачхаллар бу хызның бетин – бу көрмей, дий. Чал ат дүйдү аның сохур эт'енини, а мен... биз наз дүймаға, дэп, обижаются эткеллер. Хатирлерин алған, шо й чал ат дүйдү, а биз дуймадых. От иштэ. Былай шийлер коп билерик ама...

Энди айталмам

М.Д.Ставринов

МЕН УНУТТУМ... Халис башым... Не шайтан бильсин, нас айтайым сизгэ бу? Штэ, хайын тапмам? Напрасно сиз маа... О талды йене... Түшмей хатырма. Башын тапсам, соң г'итэр эди...

Ашых Ғарип – бир грек неме... ғарип оғлу эт'ен. Халған өксүз. У да... айталмам... табалмам, биший табалмам. Унутханым опси. Мен энди бек,

бек жойдум... Т'өроғлуну айтайым йохсам? У йансын... Утанма сыра т'ележек ми саа? [Утанма!] Т'өроғлу бир немеси... Сохур бар эт'ен. Сохурнуң оғлу. Халған өксүз. Башлаған йүрмегэ. Мен сизгэ бир бүтүн... сиз неме т'ельдиңиз маа? Мен табалмам оларын энди... Айталмам, хардашым. Айтыр эдим – бильмем. Энди унуттум. Т'өроғлуну дабы билейим-ти. Ашых Ғарипин да айтырым... бильмем мен, тэк адларны айтыйым. Несайым аңа? Неметирсиз ни? Айтхан соң айтмаа т'ерек правильно. А мен аны айталмам. Йырлар эдим. Йырларың да энди коп йерин неметтим... Эштэ, Ғарипниң:

Анем, т'ельдим сендэн изин алмайа, алмайа, изин, изин алып, йар, хурбетэ д'етмейе, эй.

Сен д'итэрсин – бен отуруп ағлерим, эй, ағлейип тэ йол йанына беклерим, эй.

Д'етмең, оғлум, д'етме, бени ағлетме, ағлетип тэ, йар, йолуна беклетме, эй.

Энди айталмам? Не йасайым? Напрасно беспокоить этип т'ельгэниңиз дэ. Адымнен бек аңли... Йырламағаным, мен жойдум оларын энди. Йани. Мен йырлар ым [= эдим], мен, бир элик боса, эт'и күн гулять этильсе, эт'и күндэ бир йырны эт'и йол айтмаз [эди]м, – у хадар коп билер [эди]м. А шинди бир айтмам. Айталмам энди.

Панайүр, той. Тойға. Йани! Дүгүне! Сиз мени аңлайсыз? Мен алай дэсем, дүгүн дийлер – той дийимиз. Не айтайым сизгэ? Тэк беспокоить эттиң. Былай.

Йөрийү бек коп йыр билий. Жалко, шо неме... былай ший болған ама, а то у бек коп йыр билий, грек йыр. Мен алай бек билер эдим, ну айтым да, энди дэ унуттум. У направить этти ни сизни мында? Айталмам, хардашым, несайым энди? Неметим? Алай меним башым. Энди ахылма да т'ельмей алар энди. Унутханым овси.

Йырлағанмы... Меэм йырлағаным блен оңмайсыз да. Сизгэ мен бир түрлү фейдэ берельмем. Мен дэ у йаны да айталмам. Унутханым. Мен йырламаам оларыны. По-украински, олар да, меэм песням, бөгүн да бар йазулу. Аларны былай да билийим. Алар сизгэ т'ерекмей.

Не түрлү расказывать этэм?

Панайүр – это жыйилийлар сой-соп, йасайлар панайүр. Здэсе меэм үйүмэ болсун, здэсе өбүрнүн үйне – бир үйгэ жыйилийлар. Йасайлар Панайүр. Боза сүзийлер, бу немени йасайлар, софралар бағайлар, ахчасыз ашатыйлар, ашатыйлар бир шийсиз.

Йырлар эм мен дә бек гүзель

М.К.Асланов

МЕН ЭНДИ йырламаға да негодный. Бир ший алажах сен мендэн... Йырлар ә[ди]м мен дә бек гүзель йырлар эм — энди мен йырлайалмам, потому бек харт, тәмиз задумки, пайынма мен.

От, йырлайалмам мен энди, йырлайалмам... “Дайанмай йүрек”... У гүзель йыр. Диннеңиз...

Хара дэңиз үстүне папи[й]лер йалдай.
Германьяның чөлү чине ханымыз хайнай.

Сен шинди бар у йанда у үйдэ, меэм уланымың, бийанна да бир үй меним уланымың, алар да маа мыхайат болии, алар да маа коп ош лаф болии, алар да ашамаа т'етрий аны-буну. Мен сбился с пути, можно сказать. Дохсан бир йашна, эм бир-эки йыл т'ери я живой был. А теперь мен күндэ түшүнүйүм, как бы мне жойулмаға, шоп меня не было. Мендэн бир ший болалмаз.

Тодур йырлай. У йырлай, у маан караға — алтмыш йашна. Был Фригорий, да нема — энди три копейки базарный цена.

“Авада думан” йыры

Ф.С.Васильев

УРУМЧА? Шорбажини өтүргеллер, чобанны, хойун айдап т'еткеллер.

Т'елий отағ аға:

— Не йатыс? — дий.

— Жайырылдых, — дий. — Бирни өтүргеллер, бири хачхан, малын айдап т'еткеллер бандитлер, хырсызлар. Йылай.

— Не халхмайсы?— дий.

— Жа... айырылдых энди хойундан,— соңу куплетин айтты.— Жандан-мелалдан айрылдых. Малың да өтүргеллер... бирин дә өтүргеллер, малың да айдап т'еткеллер.

Йырладым

Ф.С.Васильев

АНАНИЙ Фёдорович... Фёдор Ананиевичнен йырлаах биз, үчүмүз. Мен Феофан блен в жизни не встречался йырламаа. Фёдор

блен, который көзлери йох, ко мне часто приходился.

Феофан айтый. Тодур айтый. Мен дә көтэринже йылдыз... Дөрт столуна халхы, биргэ т'елийлер, ресторан ший харлап, Ваням т'ельди бизим, рахы хойайлар. Бизгэ бир дә рахы т'ерекмей. Биз энди ичтик свою норму.

— Биз энди ичтик свою норму, сынок, дийим. Бизгэ т'ерекмей.

Т'ельди Антош, Кол Антош, плотник:

— Дядя Федя, от йырла немени — “Чаечка над озером”.

— Ну, дийим, шо ж, дийим, йырлама бир ший дүгүль бизгэ. Биз энди ташлайымыз, т'етэжемиз.

Тэ хач йыр йырлайым мен саа, сынок? Даан эт'и йырладым. Уч йырладым энди?

А бен бурада өлүр исем,
т'им гөмер бени?
Бейир олса, йағмур йавса,
сель йувар бени...

Энди йырлайалмам, энди чыхмай. Болду. Т'ельмей эсапха.

Йырларым

Г.С.Николаев

БУ ЙЫРНЫ мен дә билир эдим. Бир даа? Т'ене буйырыңыз. Буйырың бир даан. Энди башлаам — тапмайым. Сен зүфтэдэн немет-медиң йохсам? Айда, йардым этэйим мен дә саңа да. Тохта. Наз башлам мен аны?

Хапымызның өгү да хайыр.
Хайдан бахарлар айы?..

Битти бу да... Ай, айт башлап йенеге башыңдан, бет'им... Тохта, йене башың унуттум.

Азавдан чығар бир атлы,
айағы хашха...

Буну айттых та... Йане, шашмалаған мен, бильмем бир... у йанна. Бильмейен ший уйдурмам.

Былай да дүгүль. Буну башламам, айталмам. Былай дүгүль. Не айталмам? Мен бүгүн йырлайым. Мен йырлайым да... Не сора айтым даа? Мен йырлайым да не айталмам йене? Йани, айталмам энди. Бильмем.

Тохтаң, йырлайым соң...

Бахчи бахчидэн йидэрсин, ах
йүзель...

Эй, тэмиз бир даан йырланмай.

Мына, сен ни лахырды этсең, сен бизим тарзы
лахырды этэс. А бизим точно өзү йырымыз... Бир
йырым бар меэм агадан, өзүмүзнүн, алай. Бизим-
че дэ. Точно бизим, мына, Бешүйнүн. Бүйүр.

Дүгүне титтим шеңденип — хайттым печатлы.
Харе хаберлер йельди — этишти атлы.

Гүржүдэн Бешүйе атлы этишти,
бабемиң йуртуна бир атэш дүштү...

Ны, шайтан алыр ым? Түкүрмеэн тилим... Ни
баш... Вобщем, ичмеэ т'ерек эди бир пара, а соң
т'етэр эк гүзель...

Абу йырны хызлар йырлар эт'еллер. Мен
аны... тапсам мен аны, йырлайым саа. “Авада ту-
ман зельдэн хараллых” — башы.

Авада думан зильдэн хараллых, аман,
Күн товштан эт'[и] атлы чыхты, аман...

Бу йыр — т'ийов т'ийиндиргэн йыры эди. Анда
жыйылыр эди йашлар, бир йайу тартар эдлер, та-
хымы немесни... мында да т'ийов чығарыныр
эт'ен, чыплах, т'ийинир эди — йашлар да аны т'и-
йиндирир эди. Сон энди башлап мында йырлар
эк аңа:

Йийин, жаным, йийин,
гольмечигиңи йийин,
эвл олур, жаным, эвл олур,
йигитниң соңу бел олур...

— “Аведэсни”, Мартин ака, йырлас ны?

— Ни-ни? [М.К.Асланов]

— “Аведэсни”!

— Йырлайых.

— Йохса пайынна отруп ны бир дэне йырла!

— Йырлайым аз, йохсам меэм боғазым авурий.

— Штэ, менимки да авурий даа. Тыных! Хы-
чырмаа т'ерекмей.

— Сеэң боғазың даан-а алтмыш йыллых, меэм-
ки дохсан бир йыл.

— Нас алтмыш?

— Йа хач?

— Йетмиш бир энди.

— Йетмиш бир?

— Йани. Йетмиш эт'игэ т'етти.

— Ма!

— Сендэн коп артна халмам, хорхма.

— Йигирим йыл болғаны.

— Он тохуз.

— Айт “Аведэсни”!

— У бек узун. Дэйим. Коротко айтма чаре бар?
Мен “Аведэсни” йырлап йүрсем, Андрей Николае-
вич блен, ни йахшы эт'ен!

Башла, дэдим, башламадым, аведэс,
башлавужумуз йундуз эди, аведэс...

— Ни түрлү?

— Йырлаых бек.

Аталар сөзлери

П.И.Асланов (СБА), А.Х.Чолпанов (СБЧ),
Н.И.Сременко (СБЕ), С.К.Ангелін (пояснен-
ня)

Авузу бар — тили йох СБЧ.

Авузу — бахла хазан СБЧ.

Авузуна бахла чыланмай / Сениң авузуңа бах-
ла чыланмай СБА, СБЧ.

Авузуна незетли аш, башына т'ескин таш
СБЧ.

Авуздан чыхканы башыңа хонсун СБЧ.

Авурмаған башха йавлух (т'ерекмей) СБЕ.

Ағу йылан т'ибик, йаман йит т'ибик СБА.

Ағуланған йыланға да сарылы СБА.

Адэти пек авур — о түптэн йўри СБЕ.

Ады Йуван, өзү айван (Ай Йуван) СБА.

Адың билен харт бол СБЧ.

Адың чыхканчых жаның чыхсын СБЧ.

Ажингэн аждэр болуй СБА.

Аз босун да уз босун СБЧ.

Айу баласын ашажах вахта булғап ашай СБЕ.

Алай бир киши — хырлы бир йисанның көзүн-
дэн чөп чығармай СБЧ.

Ағач памуғун атхан — алайым СБА.

Алд күпчекниң йизине арт күпчек дэ басай
СБЧ.

Алдатыш — див. Йалан биле.

Аллах берсин! СБЕ.

Аллах коп этсин! СБЕ.

Алма, пиш, авузыма түш СБЧ.

Алма тэрэктэн авлах түшмей (учмай) *СБЧ*. Учхан алма тэрэктэн авлах т'етмей.

Алматиректэн алма авлах түшмей *СБЕ*.

Алтмыш-йетмиш — чыхмыш т'етмиш *СБА*.

Алтын-күмүш таш эт'ен, арпа-күрпе аш эт'ен.

Ал-хатыр сорамаған суфраға йанашма *СБЧ*.

Анадан өксүз (халған) халғаллар овси тумасын // доғмасын *СБА*.

Аның мекэртэси пек т'ескин барйох. Хачан киши пахыллы, дэ пахыл дэ этий, бир пара дэли дэ, андан алғанда ахыл айтийлар: аның мекэртэси пек т'ескин барйох.

Араба авған соң коп йол (йол коп *СБЕ*) табули *СБЧ*.

Арам ашама *СБЧ*.

Арсыз күчүк йуртха йатмай *СБЧ*.

Арт айахлары үстне отурмаға *СБЕ*.

Артсын — акси[ль]месин, ташсын — төгүльмесин *СБЧ*.

Артына атханың алдыңа чыхай *СБЧ*.

Артына халған — тоз-топрах *СБЧ*.

Архадашың болса — табас.

Асылынсаң — өксек путахка асылын.

Ат хаталанған йердэ түкү халы *СБА*.

Ах жигэр, хара жигэр хавурулсун — т'ебап олсун *СБЧ* (хаврулду — т'ебап олду *СБЕ*).

Ахмаса да тамай *СБЧ*.

Ахыл билен ах хыл бир дүгүль *СБЧ*.

Ахыл дүгүль — баш беласы *СБА*.

Ахыл т'ели, аман т'еч т'ели *СБЧ*.

Ахылға талав тиймегэн — бинниң йарысы беш йүз *СБЧ*.

Ахыллы баш дэлигэ түшкэн *СБЧ*.

Ахылың биле чувалға т'ир *СБЧ*.

Ач тапханда, зенгин сағынғанда *СБА*.

Ач хурсах, тынч йүрек (У йисанның т'ечинишүви — ~) *СБА*, *СБЧ*.

Ачлыхна тиленчи дэ (да) сыхтай *СБА*.

Ачоланған ач хали, йухлағанға пай хали *СБЧ*.

Ачха хазан астырма *СБА*.

Аш — хотарғанның, иш — бежергэнниң *СБА*.

Ашадым шиштим (тойдум) өрүмчеккэ асылынған би тарзы *СБА*.

Ашатыш тойдур — йолға оздур *СБЧ*.

Бабам-ненем хорама йолларға (тэпе йоллар биле) йүрмегэн *СБЧ*.

Баға-баға болдум баха *СБЧ*.

Базаркүнниң баласы базартэ дэ аны истэй *СБЧ*.

Бал тутхан бармағын йалай *СБЧ*.

Баланың ахылына болма *СБЧ*.

Баласыз йисанның жаны йох *СБЧ*.

Балых башындан сасы *СБЕ*.

Барын да башыма йазғанда буну да айахларыма йазған *СБЧ*.

Бахча байлых бир айлых *СБЧ*.

Баштан ғарип, көздэн т'өр *СБЧ*.

Башы авурмаған аллағын да унуты *СБА*.

Башы тобан толу *СБА*.

Башым, айлян, көзүм, байлян, сүгильли хызым, маңа айлян *СБЧ*.

Башына болмаса, айахка замет *СБЕ*.

Башына т'ельмегэн башмакчи болмас *СБЧ*.

Бела сорап т'ельмей *СБА*.

Бет йумаз, йол тапмаз *СБА*.

Бетине түкүрүс — у да: "Йавун йавай", — ди *СБЧ*.

Бештэн онға этиштиргэн *СБА*.

Бештэн-ондан аңламай, ахыллы сөзни тыңламай *СБЧ*.

Бильмегэн ағу ичи *СБА*.

Бильмемдэн у йанна йолу йохту *СБА*.

Бильсем хайда учажағымы, тобан төшер эдим *СБЧ*.

Бир айағын алғанча өбүрүн (бирин) бөрү ашай *СБА*.

Бир бағас — ош-кош, бир бағас — канжа-пчак *СБЧ*.

Бир күн бар, бир күн йох, бир күн ач, бир күн тох *СБЧ*.

Бир күн бүтүн йылын бағай *СБЕ*.

Бир хазах, бир гирек — биздэн сизгэ т'им т'ерек? (Ойун арасна) *СБЧ*.

Бир чингэнедэн [й]армалых бузулмай *СБЧ*.

Бири ахыллы, бири пахыллы *СБЧ*.

Бири ишлей, оны тишлей *СБЧ*.

Бири — т'иргин, хош хонах, бири — назлым, утанчак *СБЧ*.

Боғазы т'өр йисан ашавны хачырмай *СБЧ*.

Болажах бала боғундан бельли *СБА*.

Бох дэп тэзеккэ хошмай *СБА*.

Бох үстүне чихаймах жыйай *СБА*.

Бош т'етсин, толу хайтсын, бермегэннің холу хайтсын *СБА, СБЧ*.

Бош хашых авузға бармай *СБЧ*.

Бөдәне түшүне тары көри *СБЧ*.

Бөрүнү (бөрүни) / айу аңсаң, тахмағыңы азыр (азир) тут *СБА*.

Бу заваллы т'ечесин күндүз эти, сачын сибирг'и эти — четин-ужун т'етирельмей *СБЧ*.

Бу йисанның бахты таш йарай *СБЧ*.

Бу йисанның (соймузның) хабы тар — т'ельгэни биле аш хотар *СБА, СБЧ*.

Бу кишиниң сытмасын да болмай алмаға. Буну аңламаға т'ерек блай. Бу киши бек хызғанч — сытмасын да бермей.

Бу меним авзумуң хашығы дүгүль *СБА, СБЧ*.

Бу су чине эль [= эр] бир түрлү жанлы жанаварлар бар *СБА*.

Бу хамурға бир хыл бар *СБА*.

Буну алғанда көзлериң төбегэ эди ни йохсам? *СБЧ*.

Буну да апасам, мүйүзларым чыхмас *СБЕ*.

Бүгүн балабан йорту — хуш уйасына бармай (Вангэлизма 'Хрещення') *СБЧ*.

Ғарипни йити-бити талай *СБЧ*.

Далапт'ер, ишт'ир үлеликсиз да хали — осал дэмбельликкэ дэ этиши *СБЧ*.

Далапчи йисан урчух тарзы айляны *СБЧ*.

Дал-т'еф — зенгингэ, тар да тартыш — ғарипкэ *СБЧ*.

Дамлы авузуму дамсыз этмем *СБА*.

Дүнйаның бир көшеси дэ бош халмасын, дэп, аллах буну да йаратхан *СБА*.

Дэли башха бола, айахларға да рағатлых йох *СБЧ*.

Дэли чохмар жыйай *СБА*.

Дэлигэ шап та бир, шет'ер да бир *СБЕ*.

Дәңизниң (дәрийаның) малын доңуздан айаған (хызғанған) *СБЧ*.

Жайильдин, Харажаның барағы тарзы! *СБЧ*.

Жампаз, ишт'ир аш ашай — осал, дэмбель таш ашай *СБЧ*.

Жанавар блен отурсаң, жанаварче улумаға т'ерек *СБЕ*.

Жанавар ташласа — түгүн ташлай, адэтин ташламай *СБЕ*.

Жумрандан хорхуп тары сачмай *СБЕ*.

Зенгин ғарипниң хуватын ашай — амбарлары ашай-ташай *СБЧ*.

Зенгин (тох) хашыный, ғарип (ач) мусанный *СБЧ*.

Зенгинниң гөңүли чыхқанча ғарипниң жаны чығай *СБЧ*.

Зенгинниң суфрасы ашай-ташай, ғарип та сычан көзүне сепмегэ ун тапмай *СБЧ*.

Истэсе — төбегэ дэ миний, истэмесе — төбедән дэ түшмей *СБЧ*.

Ичиндән, ичиндән урғаннар, — ”Вай, архам! Вай, архам!“ — дэгән *СБА*.

Ичтим шарап — болдым арап, ичтим рахы — болдум быралхы *СБЧ*.

Ишкэ көре ах истэ — коп ахча билен бир питэ *СБЧ*.

Ишлегән балта хапу артына йаты *СБЧ*.

Ишлегән ишчир дүгүль, ишлеткән ишт'ир.

Иштән артмай — тиштән артай *СБА, СБЧ*.

Йабан (йанашандан *СБЧ*) бит тишлемесе, хырлы бир хашынмас.

Йабан кишиниң тавуғу хаз көрүнүй, хатыны да хыз көрүнүй (көрүни *СБЧ*).

Йабанның талет'еси үстине коп т'етмес *СБЧ*.

Йавун йавай, тамчилей, бабам сени хамчилей *СБЧ*.

Йалан биле (алдатыш) т'етмегэ боли — хайтмасы бела *СБЧ*.

Йаланжиниң йолу коп *СБЧ*.

Йаланжиниң үйү йанған, аман халх йынанмаған *СБЧ*.

Йаланжиниң шағити да йанына *СБЧ*.

Йаланның йолы хысха *СБА*.

Йамавлу урба тэз йыртыли *СБЧ*.

Йаман ава йахшы боли, йаман йисан йахшы болмай *СБЕ*.

Йаман клукша өзиниң (өзү) чипчелерин дэ тачкилей *СБЧ (СБА)*.

Йаман тиль шапара т'еси *СБЧ*.

Йаман фит'ирли киши — авузуна йит тиши *СБЧ*.

Йаңы йыл хутлу босун! Савлухлу бол да коп йаша! *СБА*.

Йаңы сибирг'и тэмиз сибири *СБЧ*.

Йарашындың, Калос Александырның доңузу йарашынғаны тарзы *СБА*.

Йаты, Жанболатның байталы т'ибик *СБА*.

Йаты, улухса т'ибик *СБА*.

Йахшы аш халғанча йаман хурсах патласын *СБЧ*.

Йахшы киши манасыз болмай СБЕ.
 Йель-йебалк, ах күбелек болду (хонағын сылаған шорбажи үчүн) СБА.
 Йер-хараға йүрмегән чана СБА.
 Йип йинениң артына т'ети СБЧ.
 Йисанға ашыңы берме — хашыңы бер СБЕ.
 Йисанның көзүндән т'ир чығармаз СБЧ.
 Йит йиткә айты, йит дә хурйуғуна айты СБА.
 Йит йиттән артына халса, хурйуғу үзүли СБА.
 Йит чырлама пиширмей СБА.
 Йолжы йолына йарашы СБЧ.
 Йохка Марйа дә (Марыйе да СБЕ) худэйи СБЧ.
 Йуваш атның тәпмеси хаты боли СБА.
 Йурт алма, хонушу ал СБЕ.
 Йухлай күтне боғу т'ельгәнче.
 Йухлай, өли тарзы СБА.
 Йүз берсең — йүз эльли истэй СБА.
 Йүргән айахка (айахна) чырмавух сарылы (йилиши) СБЧ (СБЕ).
 Йыламаған балаға эмчек бермейлер СБЧ.
 Йымшах төшей, аман хаты йатмаға СБЧ.
 Йынамсызның үйү йанган ама, халх аңа йынанмаған СБЧ.
 Йырламах-ойнамах — ашавға тоймамах СБЧ.
 Кишигә чухур-мезар хазма, өзүн учас СБА (түшес СБЕ).
 Кишиниң күтү билен осуруй (осуры) СБА.
 Кишиниң ожағына хазан асай СБА.
 Коп йашаған коп бильмей — коп йүргән коп били СБА.
 Коп чобан арасына хойлар арам т'ети СБЧ.
 Копха чапхан аздан да хуру хали СБА.
 Көзлерим йолға халды СБА.
 Көзүн топрах да тойдурмай СБЧ.
 Көйнүнң масхарасы. Хачан хызы, йа т'и хатыны, йа т'и т'елини бузулий, йолдан чығай, башлай эр кишилерни алмаға анда, өзү хожасын дәгиштирий, кахпелик этий... Тәк кахпелик дүгүль... У вахта тутайлар да катран алийляр... У вахта алийляр катран, алийляр мангыч, арабахапунү катраллайлар, бирдә пенжерениң хапахларын. У вахта халх көстий да айтий: Көйнүнң масхарасы! Эр киши неметсе, катралламаз эдлер.
 Көк ни (не) йавғанда йер хайиль этмегән? СБЧ.
 Көккә йавун, йердә буз, афта сет'из, хырх тохуз СБЧ.

Көккә көргәнин йердә йазай СБА.
 Көрмекче — өрнекче СБЧ.
 Көтү түбүндән ашаған йисан СБА.
 Көчер сынды — араба авды СБЧ.
 Лениш сенне суға т'етий — сусуз хайтарый. Бу-ну аңламаға болий блай. Алдатый, аман шийни битирмей. Сен: “Билим”, — дөгән эдиң дә, аман эт-медин.
 Ма саңа йит тиш[и] — бер маңа алтын тиш СБА, СБЧ.
 Манғычы тәк хара бойа биле бойалай СБЧ.
 Манха манханы суватха табай СБА.
 Маразланыш өлежек ни йохсам? СБА.
 Махтавлу т'елин төргә (төрне) осуруй СБА.
 Махтанмах — утанмах СБЧ.
 Машалла хол т'елишиңе СБЧ.
 Мен “анда” дөгәндә сен мында бол СБА.
 Мен сениң биле сычмаға да отурмам СБА.
 Мен харғамаға бильем — йеди йыл сытма тут-сун СБА.
 Мендән т'еткәнчек (т'еткәнче), аңа жеткәнчек (барғанча) СБА.
 Мендән чыхкан лаф дүгүль — нигә алдым, ана да сатайым СБЧ.
 Мисефир мисефирдән [р]азы болмаған, үй шорбажи бириндән дә СБА.
 Мисефирниң адына, шорбажының дадына СБЧ.
 Мисефирниң сайынчлығы: зүфтәги күн алтын, эт'инжисине күмүш, үчүнжисине бахыр, дөрдин-жисине — тахыр-тахыр СБЧ.
 На[ға]дар бохну харыштырыс, у уғадар сасы СБА.
 Ни аллах башыма йазған, көзлерим дә аны көрежек СБЧ.
 Ни аш, ни хаш, ни ахча, ни бахча (бохча) СБЧ.
 Ни бар, ни йох, ни ач, ни тох СБЧ.
 Ни уғадар күлүс — йохсам боғуңа мончах көр-диң ни? СБА.
 Оғурсуз күндә туған, райат-рабет көрмегән СБЧ.
 Он бармахтан эпси дә бир аури СБЧ.
 Оңмағырның (чығымсызның) малы йель-йавун биле т'ети СБЧ.
 Оңсуз йисан оңлу болмаз, алчах йисан өксек болмаз, чөкүр таш т'ибик СБА.
 Осал йисанның ожағы да түтәмей, хазаны да хайнамай СБЧ.

От түшкэн йерине йешильлик дэ йанай СБА.
Өгүз ольди — ортахлых айырылды СБА.
Өгүзлер су ичкэндэ таналар буз йалай СБЧ.
Өзи ахма — тили да чахма СБЧ.
Өзү тойған — көзү тоймаған СБЧ.
Өзү чувалы билен тэрменгэ бармаған шор-
бажи болмаз СБА.
Өзүне тартмағанның холу хур[у]сун СБЧ.
Өксек учас, аман алчакха хонас СБЧ.
Өксүз бала коп ашай, аз ишлей СБЧ.
Өксүз баланың рафы өксек СБА.
Өли чырмаған чаң урулмай СБЧ.
Өлигэ дэ йыламай, тиригэ дэ күльмей СБА.
Өлү билен тиригэ табутха йатмаға болмай
СБЧ.
Өльгэн атның наллары пай эти СБА.
Өльгэн сы[й]ыр сүтли (сүтлү СБЕ) боли СБЧ.
Өльме, эшегим, — арпа йез СБЧ (арпа йерси).
Өрине (өргэ) дэ бир, хырға да бир СБА.
Өтүнч ашаған эти ашай СБЧ.
Пачаврадан йавлук болмаз СБА.
Рахы-шарап — тиздэн соған хабух, ашамах-ич-
мек — ачтан хырылмах.
Сав бол, парланған таш чанах т'ибик (патлаған
харпуз тарзы) СБЧ.
Сағыр иштмесе дэ, уйдури, сохур көрмесе дэ,
дуйдури СБЧ, СБЕ.
Саңа көтэк т'ерек эшек судан т'ельгэнчек
СБЧ.
Саңа шаха — маңа т'ерчек.
Сарымсах та ашамаған, авузу да сасымай. Сен
сарымсах ашамасаң, авузуң да сасымай. Бир ший
этмесең, сениң сучуң йох, сен дэ хорхмас.
Саташма аңа — у бүгүн тэрис тон т'ийгэн СБЧ.
Сексен — ни отурус, серсем? СБА.
Сен аны т'ирли хол биле тутма СБЧ.
Сен меним тырнағыма дэгэриң йох СБЧ.
Сендэн айаған малым ташхан су биле т'етсин
СБЧ.
Сендэн т'ележек — аллахтан т'ельсин СБЧ.
Сене толду — йүрек солду СБЧ.
Сени т'елин бережеклер ми йохсам? СБА.
Сениң артыңа / архаңа бүрчелер ойнай СБА.
Сениң йериңе хайа-таш йаратылғай эди — чол-
мадым өгүзлер элькэлерин хашыр эдилер СБЧ.
Сениң көзүңе чибин дэ дэве көрүни СБА.

Сениң тутхан тавуғуңы мен көптэн йулхтум
СБЧ.
Сечкэнси доңузның портакалдан сечкэни ха-
дар СБА.
Сиз мамбет — күчүк биле мышых тарзы СБЧ.
Сийырлар су ичкэндэ бузулар... таналар буз йа-
лай. Буну аңламаға болий блай. Йири кишилер
бир ший этсе, кичнелергэ харшылмаға т'ерекмей.
Сирт'е хабыындан чыкканда хабыын бегэнме-
гэн СБА.
Сирт'егэ эришип (бағып) көлекни отха урмай-
лар СБЧ. Аңламаға буну болий блай. Бир ший эт-
мегэ т'ерек — фах шийгэ бола йири шийин дэ бу-
зай. Хачан болий фах шийни йасамаға, у вахта ха-
лий йири шийи дэ.
Сой-соп билен аша-ич дэ иш тутма, алыш-бе-
риш этме СБЧ.
Ставроздан халған йылан [йахшы болмай]
СБЕ.
Суға артын тайаған, судан өзүн айаған СБА.
Суға түшмегэн этэгиңи (этэклериңи СБА) кө-
тэрме СБЧ.
Суфра башына көзиңи ач, коп лафлама — ха-
лыс ач СБА.
Сынамасы бедава СБА.
Сырыгтың пишкэн пача тарзы СБЧ.
Сычанға өлүм — мышыхка күлүм СБА.
Табан да ашасаң, намыңы жойма СБЧ.
Табах бетли, аран авуз, тана көз СБА.
Талав тапсын сени! СБЧ.
Тама-тама көль боли СБЧ.
Татлы тиль балдан да татлы СБА.
Татның баласы — аллахның беласы СБЧ.
Тахым шиниң өзү орну бар СБЕ.
Тильлегэн тильгэ йахма чыхсын СБЧ.
Тильлемегэ коп ахыл т'ерекмей СБЧ.
Тильниң сүйеги йох — хайда айляндырыс, анда
т'ети СБЧ.
Тоз туман, топрах боран этти СБА.
Тойға барсаң, ашап бар, эст'и тонну т'ийип бар
СБЧ.
Тойға йарашынсаң, йурттан ашап чых.
Тойға чахырсалар — бармайым, чахырмасалар
— ачоланайым СБА.
Тох ачның хатырын (хадырын) бильмей СБЧ,
СБА.
Төбе төбегэ бармай, йисан йисанға бары СБЧ.

Төгүльгэн топрағы билен дә толмаған СБА.
 Туварчының хатыны тувар т'ельгэндә ишт'ир-
 лени СБЧ.
 Турғаны турсун — хачханын тут СБЧ.
 Тухуму Бағдаттан дүгүль СБА.
 Тү аш — үй долаш СБЧ.
 Түкүрмек сингәнчек йүз йалан айты СБЧ.
 Түптән йүргән үсткә чыхмаз СБА.
 Түштү башыма бир бела: йат та йыла, тур да
 йыла СБЧ.
 Түштү ичме бир от — аштан, йухудан ферик
 болдум СБЧ.
 Тэзегиме хорай санчас да йыгына отурус СБЧ.
 Тэшик добраны тотурмаға болмай СБЧ.
 Т'амиль йисан йинениң көзиндән дэвени т'ечи-
 ри СБЧ.
 Т'елиним кү-үндә бир урчух ишлей, хызым аф-
 та сайы, афта сайы СБЧ.
 Т'еменегә тох чалай, ачның ичи гырылдай
 СБЧ.
 Т'енарын көр дә безин ал, анасын көр дә хы-
 зын ал СБА.
 Т'ерильдин, пыртлас хой т'ибик СБЧ.
 Т'есильгән тилим экмеккә йабушмай СБА.
 Т'ет, болмаса — йол доғру СБЧ.
 Т'изли базар марди бузар СБА.
 Т'имгә истәс паранда тағай, өзүниң дә бурну
 ағай СБЧ.
 Т'имер хонах сойдан да йахын боли СБЧ.
 Т'имердә ахмах да нам сатай СБЧ.
 Т'имниң арабасына миндин, аның йырын йыр-
 ла СБА.
 Т'им эртә тури, аңа Аллах да бери СБЕ.
 Т'өр базарға бармаз, т'өрсүз да базар болмаз
 СБА.
 Т'өрға-сохурға күндүз дә хараныхлых СБА.
 У, бир дәне тэнтэк — суға барып сусуз хайтый
 СБЧ.
 У, бир суға сычхан дәли.
 У да өзүн киши сайай — түкүрсең, көзлери чы-
 хай СБЧ.
 У меним хадар болғанчах мен дэве хадар бо-
 лим СБЧ.
 Узун, сурух т'ибик, хызыл, хуроз т'ибик, тар-
 лых тарлыхтан йүри, тинтильмиш тавух т'ибик
 СБА.
 Узун холдан торғай да тоймаған СБА.

Үйленгәнчек — бинниң султаны, үйленгән соң
 — бириниң султаны СБА.
 Үйнүң тәмельни хайыш йүрүтүй үм? Бу... аңла-
 маға т'ерек аны былай. Бир киши, пек өкесин чы-
 харған болса өбүрү, йа т'и ачувлатый аны, у ай-
 тий: “Т'ит хой оруна!” Йа т'и: “Сеэң үйнүң тәмель-
 ни хайыш йүрүтүй үм?”
 Үстү йылтрай, түби халтрай СБЧ.
 Федя ишниң башын тэшкән киши дөгүль.
 Хайда той — анда сой, хайда жанаш — анда йа-
 наш СБА.
 Хайда хонай, анда оңай СБЧ.
 Хайна, хазаным, алты ай, бах, хонағым, тохуз
 ай СБА.
 Хайты йуртка т'өр-сарош, бурну йезик, чөби
 бош СБЧ.
 Халған ишкә хар йавай СБЧ, СБЕ.
 Халхка ахыл берильгэндә сен ғалигә эт'енси
 СБЧ.
 Халхның хатыны да хыз көрүни, тавуғу да хыз
 көрүни СБЕ.
 Ханаты сыных, бойуну бурух СБА.
 Хар йавған — йизлер йабулған СБА.
 Хара талели — көзйаштан хур[у]мады, мараз-
 дан хутулмады СБЧ.
 Харға не көри, аны да күти СБЕ.
 Харға харғаның көзүн чығармаз СБЧ.
 Харғышың хойнуңа т'ирсин СБА.
 Хардаш хардашының ни ольгәнин истәгән, ни
 оңғанлығын истәгән СБА.
 Харт болғанчах йох бол СБЧ.
 Харышылды, Полахның барахлары тарзы.
 Хаста — төшеккә, сав — мезарға СБА.
 Хаталанған хуту хапағын табай СБЧ.
 Хожа күрек биле обалағанын (блен обаласа
 СБЕ) хатыны йине биле дағыты СБЧ.
 Хожасыз хатын йүгәнсиз ат т'ибик: хайда ис-
 тәй — анда т'ети СБЧ.
 Хойанға — хач, тазыға — тут СБА.
 Холларың биле бер, аяхларың биле ал СБЧ
 (холуң блен бер, аяхларың блен йүр СБЕ).
 Холу алтын т'есей СБА.
 Холу тутай, авузу йутай СБЧ.
 Хуватлы киши таш сыхса, су чығары СБЧ.
 Хурбан т'ет айтхан сөзиме, басхан йизиме
 СБЧ.
 Хуру билен йаш да йанай СБЧ.

Хутурду, Махмурның Биласы т'ибик СБА.
Хыбырдаған хырны авай СБА.
Хыз баласы мисефир — бүгүн үйдә, йарын т'е-
тир СБЧ.
Хызғанчның малын йит ашай, архасын да бит
ашай СБА.
Хызғанчтан хышта да хар алалмас СБЧ.
Хызым, саңа айтайым, т'елиним, сен ишт
СБЧ.
Хырарламахтан мал битмей — алла сахласын
бермектән СБА.
Хырлы бир кишин көзүндән чөп чығармай.
Хырсызның көтү хувуш СБА.
Хырка т'ельдиң — хыркылдың СБА.
Хышха халған шийгә хар йавай. Буну аңла-
маға болий блай. Шинди этмесең бу шийни, күз
т'елий, хыш т'елий, бейер т'елий, алай да халий
этильмегән.
Чапхан атның башына урмайлар СБЧ.
Чакмах чағай — от йағай СБЧ.
Чакхырсаң — т'ельмей, хусаң — т'етмей СБЧ.
Чибин минип дәрйа т'ечтим — былай йалан
иштмедим СБЧ.
Чили-пишли, тузу тышлы СБЧ.
Чингәнениң хазанына аш халса, көзүне йуху
т'ельмей СБА.
Чингене чалай — гурт ойнай СБЕ.
Чошса, дәңиз боли, чошмаса — доңуз боли
СБА.
Чуфут битлесе, эст'и тәфтәрлер ахтарлай СБЧ.
Чығымсызның малы — див. Оңмағырның ма-
лы.
Чығымсызның арабасы да авай, сыйырын да
йылан савай СБЧ.
Чыхты өке — т'етти баш, халды өке — хайда
баш? СБА.
Шап та бир, шет'ер дә бир СБА.
Шарпсын сени! Ну, бир башласа айтмаға, ай-
тып битирмей, четне чығалмай,— “Шарпсын се-
ни!”— дий. Вазгечиль-чи!
Шаха-шаха — хората СБЧ.
Шаха-шаха — хурйугу йанашаға СБЧ.
Шашмаладың, Т'ель Андон Йуван тарзы СБА.
Бар алай йисаллар, шашмалай. Йа т'и неуверенно
тутай хызметин, то аңа мана табай, то буна табай,
чах соңуна да өзү хабаатли халий. Хапү алдына,
сыра т'елий, т'имердә хушу болий йисанның, че-
леги болий, чеберкасы, күчүгү — уғадар шашма-

лай, йа т'и аларын сне барып миний, йа т'и араба-
сы авай.
Шерайат т'ескән бармах авурмай СБА.
Шипкән, Харажаның барағы тарзы СБА.
Шорбажының мисефирдән [р]азы болмаса, мы-
шығын да боса уруй СБА.
Шыпладым хурсағымы — истәсең, үстүне бит
өтүр СБА.
Ырызсыз йисанға сорав-сувал йох СБЧ.
Элек сатыш йүри СБА.
Эликкә — элик СБЕ.
Элине дә бар, тилине дә бар СБА.
Эм сучлу, эм күчлү СБЧ.
Энди аның артындан салхын су ич СБЧ.
Эр балаң боса — шох босун, шох болмаса —
йох босун СБЧ.
Эртә турған хазан хырай СБЧ.
Эртә турғанға аллах бери СБА.
Эртә турмаз, бет йумаз СБЧ.
Эт'и йиткә бир аш бермегә йарамай СБА.
Эт'и көзүң бирин алы.

Тапмажа

П.И.Асланов (СБА), А.Х.Чолпанов (СБЧ)

Биз, биз, биз эдик,
отуз эт'и хыз эдик,
бир тахтаға жыйылдых,
сабағазрек жойылдых.

(Тишлер) СБЧ

Йеди тәшикли тохма,
аны бильмегән — ахма.

(Баш) СБА

Эт'и сег'из, бир тохуз,
үч йигирми, бир отуз —
хач боли?

(Йүз он беш) СБА

Авлахтан көрдим — ал,
йахында бардым — мал (бал),
авучладым алмаға — авучум толду
хан.

(Фишне) СБА; С.К.Ангелін

Лағаплар

А.Х.Чолпанов, запис
С.К.Ангелін, *додатки*, коментарі
Н.І.Єременко (НБ), запис, (офіційні
прізвища)

Ажи Йуван Нокола
Айамбир
Айжуван / Аййуван Ілья
Алим Настик
Не йазылған мында?
Амит Влас
Андриол Микит
Анд'илахай Лаврон, Нокола (Савин)
Анчир Ленуш
Араббаш Мифок
Аршип Семен
Арыш Семен
Аслан Левон, Трефо, Савату (хысайахлы)
Афенка Ілья (*Афеңка* – Чаков)
Ашай Мина
Балабан (Васильев)
Баламух Андри
А сен билийсин, ни алай баламух? Ну, масал
айтыр эди, баламух. Блар да өсий – баламух
дийлер.
Барбар Нокола
Баштөбен Тодур, *Коста* Айахлары блен йухары
шлей башы
Болат Амильян
Боратай
Бүрче Т'ирт'а, Коля
Гадан Далин
Гөлөмэ Ғаврииль
Гүбү (Николаев)
Гыгырт Илюш
Дангалах Коста
Дангалах – блай, аңмалы киши дүгүль, у дан-
галах, тэрис. Йа аңай, дангалаын билий.
Далынка Левон
Димйанос Куруш
Донскы (Тохтамиров)
Дөрдоба Йакуф
Дужа Улка
Жаба Отт'а, Сибири

Жамбек Митя
Жампит'а
Жампит'а – мына бу, сийырларын артында
йайылып бох халып йатый. Не түрлү ады?
Жапма.
Жансыз Йуван
Жанхара Кирсан
Жорға Стильян
Жырых Семен
Замах Кузма
Запал (Ольмезов)
Запороз Кузма
Зорум Ладэмир
Зотах Христо
Зымпой Егор, Оноф
Йабулған Т'ирт'а (Чолпанов)
Йазжы Михайил
Йанатол (Михайлов)
Йангай Параска – Трапозан Микитниң хызы. Па-
раска – Шарпсын сени! Ну, бир башласа айт-
маға, айтып битирмей, четне чығалмай,—
“Шарпсын сени!”— дий. Вазгечиль-чи! Паша.
Йангай! “Йан!” дүгүль.
Йашамой Стуфан
Йылавух (Антонов)
Калос Александир –
Донуз бичер эт'ен... Коп азирленип немени
этий. Йарашыс, Калос Александир доуз би-
черсе, алай йарашылған тарзы.
Камаралы Йуван
Карол (Николаев)
Катран Павло
Колос Тодур
Көни Васке
Кснифонт
Кувал Дармидон, сойумуз
Кунак Йуван
Купец Митя
Күльлүбет (Кирьязьев)
Кындырашу Христо
Лелиза
Любі (Асланов)
Майбаш Коста
Мантух Тэфель
Маржа (Васильев)
Махмур (Дмитриев)

Мучу Антош, Йорйу
Мыхайильчик Сосой
Налбат Семен
Никита Семен
Ноколош Т'ирт'а
Ока Тифон, Трефо
Оноф Хартына
Оромсой Васке
Осрах Сергей
Паламар Микит
Панфель (Антонов)
Пареген Эвдиш
Пасхал Антош, Пентуш
Пефти Кузма
Платон (Серафимов)
Полах Татьяна
Пох Эвтуш
Сарыбаш Семен
Сасай Статы
Сахав (Фёдоров)
Семерйа Антош
Сёдурке (Яниев)
Степка (Трандафилов)
Стрйона
Сүкүлүкөт Пелья
Сычхах Андри
Тайка Трефо
 меэм сколя аяхташым
Тайкөрген Леон
Танка Алим, Трифо
Тансых Варвара —
 Штэ сеэң йохту, билийсин т'им? Блийсин,
 т'имлери? Йох?
Тат Тодур
Темирбек Тифон
Тишлек Пентуш (Пефтиев)
Токал Барис
Тополол Микит
Топрах Йуван
Тохмах Тодур
Төкүш Митя
Трандафиль Йуван
Трапозан Микит
Тулмач / Тылмач Йуван
Тулул (Ангелин)

Тухар (Мангушев)
Т'ағатсыз, Т'ағытсыз (Фёдоров)
Т'емирка (Темерке)
Ўчт'ерттик Семен
Халайжи Трефо
Халамух Семен
Хаплан (Николаев)
Харабут Лампйа, Федя
Хаража Максим
Харайорйу Ильпида
Харапавло (Пефтиев)
Харапчен Васке (Фёдоров)
Харахаш Митош, Парас (Константинов)
Хатбель (Юрьев)
Хаш Мит
Холап Йуван (Хонахбеев)
Худэйи Арас (Арыс)
Хыйаржы Йорка
Чабах Лаврон
Чабичик Йуван
Чакыл Коста
Чаку Стати
Чал Коста
Чалкөз Муси
Чандыр Мина
Чаңыл Степа
Черичи Анфис
Черли (Михайлов)
Чибин Марко
Чибичик Лаврон
Чингене Трефо (Константинов)
Чипче Йуван
Чичекчи Димитр
Чолах Васке, Йуван, Фекла
Чонтух Сильвестир
Чорнамор (Ставрунов)
Чуллу Вараник Барис
Чулах Улка
Чунах (Лефтеров)
Чыздан Йуван
Шайтанайах (Пефтиев)
Шмыл (Чолпанов)
Шуват Ладэмир
Шымыл Антош

Авада думан

Авада думан, ох (ой), зильдэн хараллых, аман.
Кўн товуштан эт'и атлы гөрүндү, аман.

Эт'и ми атлы — он беш олуп йельдилер,
он беш олдулар, хойну бөльдүлер, аман,
хойну бөльдүлер, айдап т'иттилер.

Не халхмайсын, Юрка одаман
(Ох, не йатырсын, ағем)?
Хойну бөлүп айдап т'иттилер.

Хойдан дөгүль үм — айрылдых малдан-мелалдан,
жандан, мелалдан айрылдых
(айрылдых малдан да дүгүль — жандан).

Ф.С.Васильев, В.А.Николаев

Аведэс

"Башла",— дэдим, — башламадым, аведэс,
башлавужумуз йундуз эдиң, аведэс.
Кўн товуштан учхун йелир, аведэс,
учхун йелир, йундуз хонду, аведэс,
Вифлейемдэ йундуз доғду, аведэс,
Панайанадан Христос доғду, аведэс.
Доғдуғуна севинчи чох, аведэс,
чобалларға мельэм олду, аведэс,
хозу бағыш т'етирдилер, аведэс.
Ирод падышасы иштти, аведэс,
аст'ер алып онда йельди, аведэс,
он дөрт бин бала хырдырды, аведэс,—
Христос онда булунмады (буламады), аведэс.
Христос т'етти Йегипиткэ, аведэс,
онда өстү, бүйүк олду, аведэс,
желлат хапүсүн ачтырды, аведэс,
халхны йўнахтан хутхарды, аведэс.
Йылына күнүне савлух илен, аведэс!

Ф.А.Николаев, М.К.Асланов

Азавдан йелир бир ат

Азавдан йелир (чыхар, чығар) бир ат,
ал айах, хашха (маңлайа / малайа хашха,
айағы хашха, бой хашха),
тизгиллери (дизгинлери) сых чекильмиш,
баву бир баша (башха).

Бир селам, эт'и селам
ол хардэшиме (ул хардэшлере).
Ол (ул) хардэшлер т'ерек олур
ғарип башыма (жаңыма).

Йа бунда йангыз дирек
бурулмуш йатый,
аслыдат'и аслан йигит
йорулмуш йатый.

Вар, сораңыз йигитэ —
не чўн йорулмуш?
Йеди йыл бир гүзель үчўн
халлер йутулмуш.

Йабанда йангыз дирек
ичтэ битмесин!
Анедэн өксүз халғаллар
ичтэ доғмасын!

Йежениң йарысына
хапүм урулду.
Бен санеттим, асрет анем —
у эт'ен ажелъ.

Сабр эт, ажелъ, дур, ажелъ,
бир гўн, бир йеже,
йельсин, гөрсўн асрет анем,
сон ал жаңымы.

Бен бурада өлер (өлүр) исем,
т'им йалхар бени?
Йағмур йағса (йавса), селлер ахса,
сель йалхар бени.

Бен бурада өлер исем,
т'им гөмер бени?
Бейир олса, чичеклер (гүль) ачылса,
гүль гөмер бени.

Бен бурада өлер исем,
т'им ағлер бени?
Харғалар хара т'ийерлер,
олар ағлерлер.

*Ф.С.Васильев, Г.С.Николаев, Ф.А.Николаев;
Новобешева, В.П.Николаев*

Айен

Айенимиз ачылды,
анжыр-тунжур сачылды.

Е.С.Трандафілова, НБ.

Алим

Алим ата миндикчес, аман,
дағлер ашырыр.
Ай (ох), бетин(и) гөрен адамнар
ахылын шашырыр.

Харасунуң ортасындан
атымы атлаттым.
Узун бойлу карайын чуфутнуң
өгүн патлаттым.

Алтай бир йыл сытма дутту (тутту),
хошлара йаттым.
Он (беш) йашна бир балайа (балийе)
жанымы саттым.

Олай эди (Ох, олайды) о заманым,
тутайдым сени,
арам өлен тувар т'ибик (дувар йибик),
сойайдым сени.

Хоралап алды беш йүз атлы
(Он беш атлы хоралап алдылар) —
т'ине (д'ене, йене) дә хутулдум.

Тузғу торум жуварланды —
жейев жүвүрдүм.
(У) эгәrimi сыртыма уруп
обайа дурдум.

Эй ағелер-хардәшлер,
урмаңыз мени,
Урусйадан йельмиш ми мен —
бир дағын йельмем.

Алим оғлу дутулду, дийен,
заколлар (судьялар) хурулду,
беш йүз чубух бир т'ередә (сефердән)
Алиме (Элиме) урулду.

Алим оғлу дутулду (тутулду), дийен,
анем дә ағлесин,
ғариб (ғариш) бабем бағырына
ташлер бағлесин.

Ф.С.Васильев, Ф.А.Николаев

Анасына ай т'ибик

Анасына ай т'ибик,
бабасына гүн т'ибик,
көзлери йундуз т'ибик,
бойчуғу сүлүк т'ибик,
папу билен хартанаға
йазулу сурат т'ибик,
ака билен йенд'елергә
тәрекниң гүлү т'ибик
оғлум, оғлумуң осун,
оғлумуң йүзү гүл осун.
Оғлума хызын вермегән
дар дүниадан йох осун!

Ф.А.Николаев

Бардым чохрах башына

Бардым (Вардым) чохрах башына,
сабун (сабын) хойдум дашына (ташына).
Бу дөгүшнү (дүняны) бильмез эдим, анечигим,
шинди йельди (т'ельди) башыма.

Бен бүгүн түт'ана вардым,
түфегим (фындығым) анда халды.
Түфегиме йанмаз эдим, анечигим,
йаш йарем ағлеп халды.

Бен окопха (окопа, окоба) отурдум,
түфегими тотурдум (дүфегими долдурдум),
бен окоптан чыхканчасна (бен башымы
гөстәргенчек), анечигим,
йаш жанымы (чыраймы) солдурдум.

Архамдан пуля урду,
көкрекимдән хан ташты.
Бу дүняны бильмез эдим, анечигим,
шинди йельди башыма.

*В.С.Асланов, А.А.Біатов, Ф.С.Васильев;
Новобешеве, А.К.Янієва, Н.І.Єременко*

Бахчи бахчидән йезерсин

Бакчи бакчидән (Бахчи бахчидән) йезерси(н),
ок (ох, ах), йүзель,
бакчи (бахчи) чичегине бензерси(н).
Бен саңа дәсем дәмекче(з), ок (ох), йүзель,
дүкмелериңи (дүгмелериңи,
хашлериңи) чезерси(н).

Бойуң узун, белиң инже, ок, йүзель,
бензерси сельби далына.
Айда бир сефер т'ерек осаң, ок, йүзель,
вермем дүнианың малына.

Йол йанына бостан (бойуна постан) сачтым,
ок, (ах), йүзель,
хавун, харпуз өсүп т'етсин (бекмеси).
Йаремиң көзлери йухудадур
(Йарем йухудан уйанған), ок, йүзель,
уйатмаңыз — т'еф этсин.

Бой бойуна бакчи дуттум, ок, йүзель,
шиманедир, шимане.
Йигит парийи чох хазанмыштыр, ох, йүзель,
рахы (б)илен шерабына.

Ф.А.Николаев, В.С.Асланов

Вай, үч хардэш илен

Вай, үч хардэш илен,
үчүсү дэ хызхардэш.
Бириси эд'ер хойай,
эт'инжиси атын чығарий,
вай, үчүнжүсү дэ аҕлеп халий.

Ағлеме, аним, ағлеме, бабим,
вай, он сағатха да бен доғганмын.

А.К.Яніева

Гүржүдән Бешүйгә атлы этишти

Гүржүдән Бешүйгә атлы этишти,
бабемиң (ғарип бабем) йуртуна бир атэш түштү.

Дүгүне т'иттим шеңленип,
хайттым печатлы (пичатлы),
харе (хара) хаберлер йельди, этишти атлы.

Тачанкамың үстүне Надя вар эди.
Гүржү хадэлерине ағу вар эди,
Гүржү обаларына жан тильгэндирди.

Бир атэш дүштү, аман, йахты да т'етти,
колинам жойулду, батты да т'итти.

Колинам жойулмаз — балелерим вар,
балелерим вар аман эпси хыз эвлад.

Көктән учан хушлардан
(Бен бир учхан хуш көрсем) сахыныр эдим,
бир гүн анем гөрмесем (көрмесем),
сағыныр эдим.

Бешисениң ичине эң женжес[и] эдим,
анемиң-бабемиң эҗленжес[и] эдим.

Ойнадым, ойнадым, ойнам тоймадым,
ажель башыма эт'ен (йельгән), йа бен дуймадым
(ажель эт'ен башыма, бен дэ дуймадым).

Тачанкамың артына йерим тар эди.
Гүржү хадэлерине ағу вар эди.

Ай, ғарип анечигим, нас сен тайаныс?!
Ону он түрлү айтыр — хайсына йынаныс?

*Ф.А.Николаев, В.С.Асланов;
Новобешеве, А.К.Яніева*

Допарланды йене дэ дағлер думаны

Допарланды йене дэ дағлер думаны, аман-аман.
Бир йүзеле, йар, йоңўль вердим —
йохтур йынамы.

Т'етэр эдим йол илен —
дүштү бир думан, аман-аман.
Йарем йухусу т'егэндэ гөзлери йуман.

Эй адамлар, адамлар, йейи дэ адамлар, аман-аман,
бир йүзельниң севдасындан өлүр адамлар.

Т'етэр эдим йол илен —
дүштү бир йағмур, аман-аман.
Йарем йухудан уйанды — гөзлери мағмур.

Ф.А.Николаев

Жирен тай

Жирен тайы йолладым, Машенькам,
ол шейере чапмайа, душенькам,
йендим халдым ханейе, Машенькам,
татлы шарап ичмейе, душенькам.

Атлы йардан абер йелир, Машенькам,
жирен халмыш артына, душенькам
олмайажах жирен тай, Машенькам,
халмайажах артына, душенькам.

Жирен тайның тизгини, Машенькам,
сых тартылмыш, чекильмиш, душенькам,
жирен тайның ағызы, Машенькам,
бир харыштыр ачылмыш, душенькам.

Та (Да) ошладым, ошладым, Машенькам,
бен жирени бошладым, душенькам
ол шейерниң живригин, Машенькам,
бен артыма дашладым, душенькам.

Ол шейерниң живриги, Машенькам,
халмай д'елий ардымдан, душенькам,
халмай д'елий ардымдан, Машенькам,
хамчисиниң зорундан, душенькам.

Ф.А.Николаев

Истанболдан алдырайым фесиңи

Истанболдан, аман,
алдырайым, йаврум, фесиңи (песиңи, фесими)
(Истанболдан, аман,
т'етиртэйим, йаврум, пошуму).
Нерелердән (Ныралардан), аман,
ишитэйим, йаврум, сесиңи?

Истанболдан, аман,
э(ль)ма(з) йелир, йаврум, нар (дар) йелир,
узун бойлу, аман,
сырма хафтан, йаврум, дар йелир.

Истанболдан, аман,
сыра-сыра, йаврум да, хайыхлар,
ичи долу, аман, сарош илен, йаврум да, айныхлар.

Истанболдан, аман,
урба тиктим, йаврум, бойунжа.
Т'ель, эт'имиз, аман,
сарылайых, йаврум, тойунжа.

Йансын, йансын, аман,
дэмир йол(лар) йансын, гүл олсун!
Бизни йардан, аман,
айырғанлар (айыраллар), йаврум, т'өр о(л)сун!

В.С.Асланов, М.Д.Ставринов

Ишлер эдим өрет'е

Ишлер эдим өрет'е —
башым ағырый.
Ичер эдим мен рахы —
йарем дарылый.

Сениң башың ағырса —
ма бир гүмүшнү.
Бен несайым гүмүшнү?—
баңа эт'и да аз.

Түнүн ичтим өгүзнү,
бүгүн сийырны.
Ахылым-фит'ирим ичмегэ
йарын буғаны.

Ф.А.Николаев

Йасламыза үч ат бағылы

Йасламыз(ғ)а үч ат бағылы(р),
бесленир, жаным, бесленир,
бири т'ери, бири тору,
бири чал, жаным, бири чал.

Т'ери-тору сизиң о(л)сун,
чал benim, жаным, чал benim.
Минер аты, дағлер ашырыр
(Минер ата, дағлери ашырыр).
Вар йемез малым, вар йемез.

Одамыза үч йүзель вар,
севилик, жаным, севилик,

бириси оғлан, бири йелин,
бири хыз, жаным, бири хыз.

Софрамыза үч йемек вар,
йейилир, жаным, йейилир,
бири эва, бири пива,
бири нар, жаным, бири нар.

Ф.С.Васильев, Ф.А.Николаев

Йеди йыл Нахшувана йүрдүм

Йеди йыл Нахшувана йүрдүм,
бен айанмадым, аман.
Алты йыл сулужбама да, анем,
бен даيانмадым, аман.

Алты ише тымарны ичирдилер,
йахтылар, аман.
Бег'им адам өлий, дэп,
бени брахтылар, аман.

Энди мен адам олмам да,
йибериңиз — т'итэйим, аман.

Салдатларны айдайлар
мезарымы хазмайа, аман,
айахташым отурду да
көйгэ мектуп йазмайа, аман.

Йазды мектуп, йоллады —
бир көшеси йахтылар.
Салдат оғлум йелий, дэп тэ,
сойум-сопум бахтылар.

Бөгүн ава бек чепель,
тарамалар хар толу.
Беним ғарип жаныма да
йүречигим хан долу.

Тарамалар хар долу —
атмайа күрек кэрек.
Беним ғарип анеме дэ
дэмирдэн йүрек кэрек.

Салдат урбаларымы
йахты да халдырмады.
Халерадан ольгэн, дэп тэ,
чалларны урдурмады.

В.С.Асланов

Йуван

Йуван, анем, айтханы:
“Т'ерчек ми эди —

Йуван йашның ажели
түфек блен эди?”

Түфек аттым — йығылдым.
Анем шашты.
Бешүдэн Завутхэрек
ханым ташты.

Бүйүк йавун йаважах —
тарамалар ташмасын.
Т'ескин күнүмүз — Йуван йашны
сою-сопу көрүп шашмасын!

Новобешева, Н.И.Єременко

Олан, олан

Олан, олан, сен бир олан (улан),
сачым сана (саңа) төшек-йорған,
бир жаным вар — сана (саңа) хурбан.
Дур (тур), д'идэйик (йидэйик, т'итэйик,
йитэйик), ғарип улан (оғлан)!

Тавдат'и тору тайлар,
архасына чулу да йохтур,
айағына налы да йохтур,
бир йежелик йеми дә йохтур.
Бен д'итамам, везир хызы.

Ал пошуму чул элейим,
билезигим нал элейим (этэйим, урайым),
бир йежелик йем булайым —
дур, д'идэйик, ғарип улан!

Өле дәме — анең дуйар,
Анең дуйса, бабең дуйар,
артымыздан (ардымыздан) атлы да хувар,
сени бендэн айырырлар.
Бен д'итамам, везир хызы.

Анем (анам) дуйар, бабем (бабам) дуйар,
артымыздан атлы да хувар,
сени бендэн айырырлар,
даңыл чөле ағлеп халырым.
Дур, д'итэйик, ғарип улан!*

* * *

Хапымызның өгү да хайыр.
Хайдан бахарлар айы?

* * *

Бардым хапүңе өльмейе,
шахсыңы-йүзүңү гөрмейе,
инже белиңе сарылмайа.

Инже беле тоймах олмаз,
сарылмайа хайтмах олмаз.

* * *

У бир атлы он беш олду,
Түркмен хызы йигит олду.

У бир атлы он беш олмаз,
Түркмен хызы йигит олмаз.

Бир таш аттым — суйа дүштү (түштү),
судан үч гөгүржен учту,
бири башымыза (бабе йуртуна) хонду.

Бир Түркмен хызы да бахты,
бир йаш жанымызы йахты.

Зилифлерин бурма да бурма,
беш йүз алтын веририм жүрма,
өлүрүм — айрылмам сендэн.

*Г.С.Николаев, Ф.А.Николаев, М.Д.Ставринов;
Новобешева, И.Л.Трандафілов, А.К.Яніева,
Н.И.Єременко*

Эй ағелер-хардэшлер, земанлар йечти

Ий ағелер-хардэшлер (Ий аман, хардэшлер),
земаллар (земанлар) йечти,
у вахтлар йельди айрылмайа — сенелер долду
(айрылмаға вахыт т'ельди — сенелер толду).

Пенжеремиз үстүне гөгержин хонду,
эт'имизниң эрасына айрыллых олду.

Эвимизниң өгүне (Пенжеремиз үстүне)
бир йешиль дирек,
йешиль дирек мавудур чичек (долу дүфек) —
тайанмаз (даيانмай) йүрек,
йешиль дирек толудур түфек — халтырар йүрек.

Беним саңа бир иржам вар —
нийлерим уун үчүн?
Алып та башымы чыхып та
йитсем бен сениң үчүн.

Йериштиралимиз дә? Гүзель?

Хара дэңиз үстүне папи(й)лер йалдай.
Германьяның чөлү чине (чольлерине)
ханымыз хайнай.

Ах т'ағытның үстүне (Ах т'ағытха йаздым мен)
йаздым да буздум,

ане, бен сениң севдаңдан (йа бен
сениң севдалығыңдан) аздым да тоздум.

М.К.Асланов, Ф.А.Николаев

[Саба да олса]

Миндим да ата, чыхтым да йола,
ишиме, йар, ишиме.
Бу ни йаман ажель да дүштү
пешиме, йар, пешиме!

Израильлер уруп та йыхты
лешими, йар, лешими.
Энди т'имлер харшы да дурар
алла вергэн ишиме?

Д'ешмелердэн ахкан да сулар
салхындыр, йар, салхындыр.
Гөзлеримдэн ахкан да йашлар
халлыдыр, йар, халлыдыр.

Ох, олайды ғарип анем,
дайанайдым дизине.
Ох, олайдым, йох олайдым
йалан дүнийанын йүзүне!

Бен бурада өлер исем,
йол йанына гөмсүллер.
Йелип йечен дост-хардэшлер:
”Ғарип ольген“, — дэсиллер.

Ф.А.Николаев

[Сегиртип йалыйа чыхтым]

Харе йаш йигит, йельме сен баңа.
Сени баңа гөстәрмейлер.
Анем-бабем хайл олмайлар,
бени саңа вермейлер.

Анең-бабең хайл олмаса,
бени саңа көстәрмесе,
бен олурум хызыл тары,
харшыңа төгүльсем, ни дәрсин?

Олажах олсен хызыл тары,
харшыма төгүлежек олсен,
бен олурум бийаз перик,
такилеп йесем, ни дәрсин?

*Бу да энди харыштырып айтийлар бир бирине
энди.*

Олажах олсен бийаз перик,
хызыл тары тэкилеп йесең,

бен олурум гүмүш пичах,
бойнуңу т'ессем, ни дәрсин?

Олажах олсен гүмүш пичах,
бойнуму т'есежек олсен,
бен олурум хара хазан,
хойуп пиширсем, ни дәрсин?

Олажах олсен хара хазан,
хойуп пиширежек олсен,
бен олурум элваз йигит,
отуруп йесем, ни дәрсин?

Ф.А.Николаев

Султан

Ай йарых йежесине
Султан бағлы эрана.
Султан беним ош йүлүм дә,
шинди халдых верана.

Веран чөльлер хамишлетти
йизими бин-бин, анем.
Султанымы халебиндә
бийлеме бин-бин, анем.

Быйыл гөзүм өмүрлүк тә,
гүздә дүгүн чох олур.
Дүгүллере хош[у] олса да,
(Султан ошха йеткэндә)
Султан өгүне йелир.

Султан өгүне исе дә (йельгэндә),
гүль-гүль (йүлүм, бүльбүль)
пошу бағланыр (бейленир).
Гүль-гүль пошум аз оса да,
третяк тосун йалғаныр.

Харшыяа хойум йезер дә,
верин хойума тузу.
Зенгин, ғарип сейлемез дә —
верин йигитә хызы.

Ф.С.Васильев;

Новобешеве, В.П.Николаев

Тодора эдим — олдум Тодур

Тодора эдим дә — олдум Тодур,
он эт'и йыл да чобан йүрдүм.
Сийа сачымы өрдүрмедим,
хызылығымы да бильдирмедим.

Новобешеве, I.Л.Трандафілов

Т'ийев т'ийиндиргэн йыры

Йийин (т'ийин), жаным, йийин (д'ийин),
гöльмечигиңи (гöльмечигин) йийин.
Эвл[е] олур, жаным, эвл[е] олур,
йигитниң соңу бел[е] (был[е]) олур.

Йийин, жаным, йийин,
шалварчығыңы йийин.
Эвл[е] олур, жаным, эвл[е] олур,
йигитниң соңу бел[е] олур.

Йийин, жаным, йийин,
шапкачығыңы йийин.
Эвл[е] олур, жаным, эвл[е] олур,
йигитниң соңу бел[е] олур.

Йийин, жаным, йийин,
чызмачыларың йийин.
Эвл[е] олур, жаным, эвл[е] олур,
йигитниң соңу бел[е] олур.

Ф.А.Николаев

Харекöз

Харекöз (Харегöз) чыхар отавдан,
йенди чалар, йенди ойнар.
Оңмайажах Харекöз
эп соймайа көз (гöз) хойай.

Харекöзнүң хылычы
йалтыр-йалтыр йалтырай.
Эрмениниң йүреги
балых т'ибик халтырай.

Ағеси айтты (Мағомет дийен):
"Соймайых,
парасын (паресин) алып, йоллайых".
Харекöз дэди (дийен): сойайых,
чөр чохракка (т'өр хуйуға) хойайых.

Эрменини сойдулар,
чөр чохракка (т'өр хуйуға) хойдулар.
Дöрт (Беш) чобандан сордулар –
бирисиндэн дуйдулар.

Ой, Харегöз одаман,
не чүн мүшкүль отурус?
Эткэн (этэн) осаң, тутулус,
этмегэн осаң, хутулус.

Чал атымы минейим,
Нахшувана варайым.
Нахшувана ағем (йарем) вар,

Харекöз илен давим вар
(айтылажах сöзүм вар).

Г.С.Николаев, Ф.А.Николаев

Хуроз I

Бир тавуғум йатты кулук –
йымыртасы чыхты чулук.
Не йесайым, не йепайым
(Мен энди ону ны йапайым)?
Кöтрүп чуфута сатайым.
Кöтрүп чуфута сатайым,
перейи чöбе басайым.

Дигме, ахыз,– т'ерек олур,
у да бизе бир мал олур.

Чипчелере йем вердиң ми?
Хуроз олдуғун гöрдүң мү?
Тавухларны сайып алдым –
хурозу гөрмейен халдым.

Йохсам арана халды ны?
Йохсам хоншулар чалды ны?
Хурозумуз дылдал эди,
у да бизгэ бир дан[е] эди.

Ханетлерин ачар эди,
адам көрсе, качар эди.

Öксек йапу йытығыйды,
шорбажының сағатыйды.
Гүмүш пичах эжел[и э]ди,
Хара хазан мезар[ы] эди.

Хурозумун ни ахы вар?
Он беш оха йағы вар,
йеди чапчак йети вар,
дöрт подушка пуфу бар.

Хурозумун ах оса,
у да бизе мал оса.

Гингериго-бингериго,
беңли-бийаз,
хош йердаллы,
тик черилли
чал хурозум!
Гингериго-бингериго,
хайып олду чал хурозум!

Ф.А.Николаев

Хуроз II

Йатты тавух кулук —
чыхты йымыртасы чулук.

Эңгеригок-беңгеригок,
беңли-бийаз чал хурозум
хайып олду!

Йохсам эрана йатты мы?
Йохсам хоншулар чалды мы?

Хара хазан мезар эди,
пиринч пылав топрах эди.

Гүмүш хашых күреги [э]ди,
пиринч пылав топрах эди.

Унутханым энди, унуттум...

Дамы билен түшүрдүлөр,
незет билен пиширдилер.

Бүйүр.

Ф.С.Васильев

Чал хуроз

Бабеси чөле орах та орап,
хызы да эвдэ дүгүн дэ йапар.

Айтылайды —
хуру да жаным, ох!

Сексен эт'и серке сойдум,
он эт'и буға — тоймадылар.

Бүйүк тэ бүйүк
худаларым
йейамадылар.

Т'етириңиз чал хурозну —
сойайым, дэдим, сойайым, дэдим,
бу дүйнаның эвалындан
жойайым, дэдим, жойайым, дэдим.

Хайтардылар чал хурозну,
аттым да чыхтым, чаптым да туттум,
урдум да йыхтым, бастым да сойдум.

Бүйүк тэ бүйүк
худаларымы
йендим тойдурдум.

У йанна вахтым (бахтым),
бийанна бахтым —
хамиш эрасы.
Т'ельди бир худам,

т'етмез олду —
башым беласы.

Ф.А.Николаев

Эваз

Эваз чыхмыш, даш үстүне отуран, отуран,
отуруп та йўль чырайын солдуран,
варедўнйам, солдуран.

Эр йанына тохуз өрүм сачлери, сачлери.
Бир йигитни сатын алып хашлери,
варедўнйам, хашлери.

Инжилер ми эт'ен, седэф ми эт'ен
дишлери, дишлери?
Халем билен (лемлебийе, леблебийе)
чекильмиштир хашлери,
варедўнйам, хашлери.

Эр йанына тохуз өрүм сачлери, сачлери,
леблебийе чекильмиштир хашлери,
варедўнйам, хашлери.

Ф.С.Васильев

Душенкалар

Айдан, йашлар, азбарға,
йем төгэйик хазларға.
Хазлар йемни йегәнчез
сарылайых хызларға.

Арпа сачтым — сап (саз) халды.
Хамыш ордум — саз халды
(Боғдай сачтым — наз халды).
Ашыхма, йарем, ашыхма —
сарылмайа аз халды.

Новобешева, Г.Л.Трандафілов

Ахыз, сачың өрмезлер,
сени баңа бермезлер.
Т'ел, алайым, хачайым,
харангылых (харанғылых) —
көрмезлер.

Ахыз, сачын сет'из хат.
Т'ес бирисин, бизгэ сат.
Анең-бабең хайл оса —
т'ель бөгэже бизгэ йат.

Ф.А.Николаев

Бизгэ йарыхлы гүльлер
гүздэ олур, а жаным.

Йатсам, йастых йувулур
гөзйашымдан, а жаным.

Новобешева, А.К.Яніева

Бөгүн айның он дөрдү.
Ахыз, сачыңы т'им өрдү?
Ахыз, сачың бек инже.
Болдуң халхка эгленже.

Ф.А.Николаев

Занымизның башына
тэмир сабалларымыз.
Кайда (Хайда) халды, айахташым,
мамбет замалларымыз?

Новобешева, Г.Л.Трандафілов

Йа бен сени оздурдум
айның айдыллыгына.
Хара көпек ашадың
тарлых ме[й]даллыгына.

Ф.А.Николаев

Йанды алам бийандан —
гөз йашыңдан, а жаным.
Гөзүмдэн йахкан йашлар
диздэн олура, а жаным.

Новобешева, А.К.Яніева

Йеди йыл чобан йүрдүм —
эт'и холға бир тайах.
Сарылмайа варғанда
ни йел тутар, ни аях.

Ф.А.Николаев

Арзу блен Ғамбер

Г.Г.Михайлов

ЧЫҒАЙЛЯР Т'ЕТМЕГЭ. Барийляр... Бу Ғамбер т'етэжек заман тырнағын т'есий дә хойай сандухнуң бир щель ичине и ант этий: “Мен буну т'елип алмаған, т'имсечик тә көчүрельмесин бу сандухну!” Эй, бу хызны алып т'елийлер мында... Йегийлер йүз чифт дәве. Аңлайсың? Көчмей бу тарантаслары орнундан. Йүз чифт дәве көчүрельмейлер бу тарантасларыны орнундан.

Ғамбер т'елий йол блен. Чығай аның алдына бир харт:

— Хайа т'етис, балам?

— Э, былай-былай, падышах хызын берий — т'етим анда. Сандухларың көчүрельмейлер, бет'им, көчүрейим мен,— дий.

Бу харт дий аңа:

— Ма саңа бир шишечик, буну ичсең, бир харт сағыр болус,— дий. Бирисин даан берий: — Буну да ичсең, нас мына шимди сен йаш эриф т'етис, алай штә болус.

Бу алий, проб этий — так и есть. Чығай т'етий.

Анда да падшах неметкэн? Падшах хызын бережек. Выставить этти тахым харавуллерны. Тахым харавуллерны неметий... хойай: “Т'имсечик йибермең!” Йа анда да отурий стража... харавул отрий. Йибермежек болийлер. Бу т'итий.

— Не! Хайа, харт, сен? — дий бири.

— На! Йансын! — өбүрү дий. — Бу анда барып т'имгә несажах? Т'етсин,— дий.

Барий анда. Көзетий-көзетий... “Но-но! Но-но!” — йүз чифт дәве неметмей... көчүрмей абу сандухну. Арзу да сандухнуң төбесне отруй, хамчиси холуна. Ал[ы]п т'етэжеклер т'елинни.

— Эй, падышах-баба,— дий,— разрешит эт маңа,— дий бу харт,— эмир эт маа, мен көчүрейим немени... сандухну, алып т'етэйим, хайа здэсиңиз, анда. Чаре ми алай?— дий.

— Болий,— дий падшых,— болий,— дий, эмир этий падышах.

— Ама мен көчкэн соң беш-алты ферис артымдан киши т'ельмесин.

— Здэсең, он неме... ферис т'етэйим. Т'ет. Йахын бармас т'имсе дә.

Алий бу немени, миний дәвениң үстүне. Тохсан тохуз чифт немени... дәвени көчүрийлер — бу халий бир чифт дәве бле. У йанна сыхланый, бийанна сыхланый, барий, о тырнахны алий сандухнуң щели арасыңдан. Алий аны, миний дәве сне, көчүрий дәвелерни, көчий т'етий. Т'етий бу, чығай чөль чине. Асай башын, т'етий. Арзу да артыңдан хамчиси блен дәвелерни неметий... айдай. У арада бу башлай йырламаға:

Хашын-гөзүн чатмыштыр —
не хайғыға батмышсын?
Йохсам анең дөгдү мү?
Йохсам бабең сөктү мү?

Бени анем дөгмеди,
бени бабем сөкмеди.
Өгүмдэг'и пылавум,
анем сүтүн хапмышсын.

Ай илен айдаш олмаз,
гүн илен гүндэш олмаз.

Бир анедэн доғмайан
сүт илен хардэш олмаз.

Чешме даша вармышсы,
элиң-йүзүң йувмушсу,
чешме дашның үстүндэн
билизигим булмушсу
(билезигим булдуң сен).

Чешме даша вармышым,
элим-йүзүм йувмушум,
чешме дашның үстүндэн
билезигиң булмадым.

Хобан дағлар дағлери,
Бахчисарай эвлери,
шу сарайлар ичине
Арзу йарем сарайыдыр.

Сийа-сйа хойлары,
бийаз-бийаз хозулар.
Билезигим үстүне
“Арзу Ғамбер” йазулар.

Йитэрсен — оғруң осун,
Йинжистан йолуң осун,
Бендэн ийи йар сарсаң,
эт’и гөзүң т’өр олсун!

Йитэрим — оғрум осун,
Йинжистан йолум осун,
сендэн ийи йар сарсам,
эт’и гөзүм т’өр олсун!

— Эй, папу, сен хайын шиттиң бу йырың? —
дий бу Арзу.

— Вай, мен Хобанға йдим, анда бир эриф тэ
т’ельди меним йаныма бир шорбажыға хой бах-
маға, у алай йырлар эди. Аның мативни мен йыр-
ладым. Аның ээгисини дә мен йырладым,— дий.

— Тапмас ны аны?— дий.

— Йох, тапмам,— дий.

Асай башын, т’ене т’итий.

— Эй, ну!— дэп, дэвелерни неметий, хамчиси
блен айдай дэвелерни.

Дэвелер дә — э-э! — бир бирне сыхланыллар,
сыхайлар бунуң айағын араларына. Сыхайлар
аның айағын. Бу т’ене йырлай:

Ай йенд’елер, йенд’елер,
айахларым сыхты зенгилер.
Эгиль, йенде, бах-сана (-сайа) —
чарыхларым хан долду.

— Пет! — башлай өртмез.— Күль оба бол! Йан
да хал бу немесине! Чөль чине!— дий, чығай
т’етий.

— Эй,— бу: — Эй-вей! Эй-вей! — йылай, Арзу.

Т’итий у Ғамбер гүлейленлер чине, ичий
немедэн... шишечигиндэн, болий нас эди йаш
эт’ен дә аныңче болий. Айлений, чығай.

Буну көрий — таный. Көрий, таный, йабуший
бу буца:

— Ал мени,— дий,— хайа алып т’етсен, алып
т’ет! Тэк алып т’ет мени!

— Хайа алып т’етэйим мен сени? Мен сени
назначенный йериңе алып т’етэйим. Хайа айтты
падышах-баба, анда алып т’етэйим,— дий.

[В.С.Асланов: Ғамбер энди йырлай:

Хазан хайнар — дашмаз мы?
Йол бурадан шашмаз мы?
Бизни айырған бир обур да —
ахыр андан дүшүп шашмаз мы?]

Т’етийлер. Т’етийлер блар. Барий анда. Энди
түшежек т’етмейе. Бу неме... папу дий Арзуға:

— Хырх күн йасха түш, йаслы бол. Чығас ан-
дан... отуз тохузунжу күнү ахшам чығас су т’енар-
на йувунмаға, дэп, анда көрүшийимиз, мен сени
алып т’етэйим.

Отуз тохузунжу күнү ахшам чығайлар бу... Ан-
да бичелери бар, алты-йеди биче...

— Айдаң биз барып йувунайымыз!

Барийлар су т’енарына, өзен т’енарына. Түший
бу хызлар, башлай йувунмаа, йувунуйлар. Бу чы-
гарынмай, Арзу.

— Йа сен, йенд’е, нек йувунуп түшүп йувунмас?

— Мен халх арасына түшүп тәними көстәрип
тэк т’ийиклетмем мен халхны. Меним тәним бек
т’ийиктир.

Бу мындан көз[e]тий-коз[e]тий — т’имсе йох.

Т’ийинийлер, чығай т’етийлер үйдә. Ұйдә ба-
рийлар. Анда немелерне... наймычкаларына ай-
тый бу... Хызметчисне дий, йиберий бу Арзу:

— Бар су т’енарна, өзен т’енарна, немет тә... кө-
зет тә, анда т’имсе т’елип йүрмей ми?

Барий, көзтий бу — өзенниң у йанна көрий бир
атлы. У да андан йырлай, у атлы:

Көктән учан хаз мы сы?
Йердә йезен наз мы сы?
Сорма хайыбы нетэйим —
йелин ми си, хыз мы сы?

Бу диңлей, т’етий үйдә барий:

— Былай-былай.

— Йа не үчүн айтмадың: “Анедэн догган хызым бен”, дэп?— дий.

— Йа мен бильмейим,— дий.

Чығай т’етий Арзу. Барий су т’енарна. У т’ене йүрий ат бле, йырлай:

Көктэн учан хаз мы сы?
Йердэ йезен наз мы сы?
Сорма хайыбы нетэйим —
йелин ми си, хыз мы сы?

Бу андан да — ба да мындан йырлай:

Көктэн учан хаз мы бен?
Йердэ йезен наз мы бен?
Сорма хайыбы олмаз —
Анедэн догган хызмы бен.

Ғамбер дә у йандан йырлай:

Учар эдим дашан сува —
йазых олур кэрата.

Бу да мындан, хыз да мындан айтыт:

Энд’ер сен мени севген осаң,
халды мы көңлүң кэрата?

Алай дэгэллер дә бу айлений уруй өзүн сувға, дынай т’етий.

— Ай-вай! Ай-вай! Ай-вай!..

Бунуң... Сувнуң ады да Халерас. Бу мындан башлай йырламаға, Арзу:

Ой Халерас, Халерас,
тохтал, дур сен, ай, бираз.
Хутуз Ғамбер боғулду —
йол вер оңа, йечсин у.

Тохталий су. Дынай чығай у Ғамбер. Эт’иси ху- чахлашийлар блар, башлайлар нетмеэ... йылама- га: “Хайа барайых?” Ғамбер дий:

— Хайа барайых?— дий. — Бабаға барайых эбет,— дий.

Чығай т’етийлер, бабаға барийлар. Анда бу... А бунуң обур хартанасы бар. Бу хартанасы да бы- ларның хан арасна т’ирий.

— Һай!— дий...

Барий, т’елийлер үй чине, бу Бахчисарай чине. Барий, көзтий аблар — бу мында. Йиберий бу не- мени... Мен адын да бүтүн унуттум... Хызметчи- син йиберий. Т’елий:

— Т’егэндлер,— дий.

— Йа ашама здэмедлер ни?

— Истэди,— дий.

— Ал т’ет бир чанах аш.

Алып т’етий, у хызметчи, хойай, чығай т’етий. Былар отруйлар, эт’иси, ашайлар битирийлер аш- ны. Барий, көзетий — аш биткэн. Былар неметий- лер... Падышахка барий айтийлар. Бу обур харт- ана дий:

— Эй, тапты да абу немесин... севгилисин тап- тылар. Не йасамажах у?— дий.— Ич олсун алай ший!

— Олсун, олсун,— дий.

— Тут харавул,— дий,— тут аны! Өгүрмесен, у сениң хызың өтүрүй!

И, хойай харавул бу падшах, тутай Ғамберни. Т’етрийлер мында:

— Несайых?

— Э, не йасаңыз, аны өтүрмейе т’ерек,— дий абу обур хартана.

— Алай,— дий, т’етийлер.

Бу обур да неметий... хартана настаивать этий өгүрмегэ Ғамберни. Урий өгүрийлер Ғамберни. Буну өтүргэн соң, Ғамберни, бу обур хартана аш- чы хар[ы]сына передавать этий:

— Ал бир хач йетин, т’ес хал да, йаса йантых, чырчыр, бер, ашасын — төнүлүй андан.

Йасайлар, алып т’етий бу Арзигэ. Алий, көз- тий у йантыхларны:

Эй татарлар, татарлар,
базара йет сатарлар.
Базар йети битти ми —
Ғамбер йетин сатарлар!

Урий тарилканы йердэ — парланий, йантыхы дағылий т’етий. Барий айтыт падышах буна: бу- лай-булай.

Ғамберниң өлүсүн дә алып т’етий, көмийлер.

Арзу да түший йар хурбетлиги чекмейе. Эй, то- йунжа йар хурбетлиги чекий бу, т’елий падышах, сийа урбалы, йалбарий:

— Вазд’еч, хызым, энди у болмаз, энди вазд’еч, төнүль андан!

Бу:

— Йибер, ачтыр мезарын Ғамберниң, хапағын алсыллар үстүндэн. Барайым түшейим,— дий,— сувух йүзүн көрсем, прощаться этим, чығайым, т’етиймиз.

Барийлар, бу серильтти тахым эльни бир кило- метра авлах кругомда. Т’етийлер. Падышах т’е- тий, өзү, тахым да т’етий. Хыз халий бу йердэ, Арзу. Түший мезар чине. Калача үсне пычағы бар. Чығарий, Ғамберин өгне көкрегне тайай са- бын, өзү көкрегэ тайай йүзүн, жалосун, сыхай — өлүй халий.

Бағай-бағайляр — чыхмай бу. “Вай-вай!” — чыхмай. Падышах неметэльмей... барий, көзтий — хан толған. Хан толған мезарның ичи. Тутай, алып т’етийлер...

(Хыз дий:

— Алып т’етий мени у мезары йанна да, ач мезарын да, серилът халхын — мен тўшийим мезары чине, прощатъся этийим, и т’етэмиз,— дий...

Бу серилътти тахым халхын да авлах. Бағай-бағайляр — чыхмай. Бағай-бағайляр — чыхмай. Т’елий — хан толған мезар. Бу да өлү, бу да өлү йақты аның сүтне).

— Пей-вай! Ай-вай! — бу хартана чабай, хычырий:

Падышах:

— Ah, йитниң паразит! обур хартанасы! Йахты у меэм балларымы!

Андан т’итий. Т’итий у, барий немелергә... үйдә, йувай, йувундурийляр у арада, т’ийиндирийлер эт’исин дә абуларны, Арзу блен Ғамберни. Хойайляр табут чине, эт’исин биргә. Алып т’етий көмийлер. Андан... Көмгән соң бу обур хартана барий, у йерлергә йүрүй. Анда чобан йүрүй, хойлярны бағай.

— Ғей, балам! — дий. — Ур гирлигиң блен мени, ур да өтүр, мына бу мезарның ортасына чухчи бир аз топрахын да, мени хой дә көм.

Аны да неметкәндә, былары көмгәндә хойайляр эт’и гүль: о гүльлер чығып биргә неметсе... соединятъся этсе, Арзу блен Ғамбер айыныйляр.

Урий бу чобан бунуң башын, авдарий, чухчий топрахны, хойай, көмий, йабай стнү.

Баар ачылий — чығай эт’и бетгән эт’и гүль. Ah! Не биргә хошулуп дэгәндә о гүльлер — өгне чығай обур көгән йуғары, эт’и гүль эт’и беткә салпраий, солий халийдир. Булай да битий.

Арзу билен Ғамбер

А.К.Яніева

БИР ЗАМАНДА бар эт’ен, бир заманда йох эт’ен, ғарипниң эт’ен хыз бала. Йох. Падышахның эт’ен хызы, а улан ғарипниң, бир ғарип хартананың уланчығы. А падышах истәмей ғарип уланга. Ну алар да бек дружный айахташ эт’еллер. Бек мембет эт’еллер алар. Сколяға барыр эт’еллер.

Бир хартана да саба сайы суға барыр эт’ен. Барий суға, алий су. Бу Арзу алий бир таш, атай,

хартанааң төпесин парлай... Йох Арзу — Ғамбер. Ғамбер — улан да. А Арзу бир ший да айтмай: Алай да т’етийлер. Саба сайы аблай. Алар сколяға барийлар, а бу хартана да саба сайы суға барий.

Ну, алай т’етий, бу баллар өсүйлер т’етийлер энди. Бу падышах истәмей аларны, шоп они друга любили... тфу! Булар энди неметәжеклер... үленежеклер. Падышах истәмей. Уроди-то шалланы олар. Этишмейлер алар той йасамаға...

Бу хартана өтүртүй бу Арзуну. Көмдүрүй бахча чине. Эр йанда абеле, наадар ахча, алар шоп биргә т’ельмесиллер. У өкени халдырмай.

Андан сон бу Ғамбер йаслай хырх күн. Хырх күн йаслай бу хысайахлы буну, бу Арзу. Ғамбер Арзуну. Хырх күннен сон йувунажах. Аан сондан т’етәжек т’елин. Падышахның бар анда энди... Падышахның хызы әбет! Аан, зенгиллерниң бағыный эльлери.

Хырх күндән сон чығай бу хыз, пчач хойай сачы чине, чығай барма йувунмаға. А бу хырх хыз аны мухайат болийлар, шоп бир ший дә этмесин өзне. Т’етийлер, суға этшежеклер, бахча чине дий:

— Мен сизиң алыңызға чығарынмам. Отуруңлер бир четке, мен т’етийим йувунийим,— т’елин дий, у.

Алар соглашатъся этийлер аңа, хайил болийлар. [Сен анда тутас]. Хайил болий бу хызлар, халийлар. Бу барий Арзунуң мезар үсне, саплай көкрегине пычачны — йухлай халий.

Бағай-бағай — йохту, былар. А сондан көзтийлер — Ғамбер йохту, өльгән. Барийлар падышахка, неметийлер.

Көмийлер аның йанна буну. Көмийлер аның йанна. Йанаша-йанаша, сырачых блен көмийлер.

Бу хартана штий буну. Хартана иштий бу шийни. Чабай барий чобалларға, өтүртүй өзүн. Берий нығадар ахча — өтүртүй өзүн. “Меним,— дий,— асрет балачыхларымың ортасына мени көмүң”,— дий. Аның асрет баллары ны алар? “Көмүң мени анда”,— дий. Ну, өлий. Өтүртүйлер ин — урий өтрийлер, альт’етий, көмийлер аны анда, аларның орталарна. Көмийлер аларның ортасна. Таки анда да бермей аларға, шоп они спокойно лежали.

Эт’и гүльчүк өсий чығай — өсий ортаға бир обур көгән, эт’исни эт’и йанга салпраий — солий халий. Анда да бермей рағатлх.

Ашых Ғариб

Г.С.Николаев

БИР ЗАМАНДА бар эт'ен, бир заманда йох эт'ен, бир хартананың бир хызы, бир уланы ғарип т'ечинир эт'еллер...

Аршы Ғариб

Ф.Г.Тохтамиров

АРШЫ ҒАРИП значить бек ғарипниң бала-сы эт'ен. Бү түрлү лағабын бергеллер – Ғарип. Башлаан т'ечинмеге. Т'ечий пайына... Т'ечинме башлаған. Хой бахкан. Хой бахкан да да чалған... сатып алған бир т'емене. У т'емене дэ өгрэнгән йырламаға да... чалмаға да! Йырламаға да, чалмаға да өгрэнгән о т'емене билен. Тахым йырын да, ни биз йырлайымыз, Аршы Ғарип йырларыны, тахым ший үйдуруп чалый. Алай да йүрүр эт'ен. Ну, энди өгренип неметкән сон, эст'иленген сон үйленгән, үйленген сон коп йашамаған, алай да ольген. Битти.

Аршы Ғарип

И.И.Михайлов (Репліки – М.Д.Ставринов)

БИР ЗАМАНДА бар эт'ен бир хартананың бир хызы, бир уланы. Ғарип т'ечинир эт'еллер. Уланы т'еменежи эт'ен... (Сазы... Саз... Сазжы). Йири болған, т'емене чалар эт'ен.

Т'ерет хартана дэгән:

– Айда, үйлендирайым мен сени.

Алажах зенгинниң хызын. Башха түрлү... Башлай... (Айтсын. Былай да соң... Гүзель). Бу, значит, үйлендирежек. Алар ғарип, ахчасы йохтур. Аршы Ғарип... Ашых Ғариби анасына дий:

– Мен т'етийим чалышмаға башха ғосударстволарға, башха падшахлыкка т'етийим.

Т'еменесин... т'еткэндэ т'еменесин асай таванга... сазын асай таванга.

– Буңа,– дий анасына,– мен т'ельмегән т'имсечик тиймесин. Пока я, значит, т'елим, т'имсечик тиймесин.

Бу т'етий, йеди йыл т'ечий. У йүрүй анда чалып, башха ғосударстволарға... Не то дэежем. Буну унуттум... Башха падшахлыларға.

Андан бу хартана йылай-йылай көзлери сохурланы, анесиниң.

Бу Шахсене дэ собираться этий т'елин... Шахсене здэй т'елин т'етмегэ, Шахфелеткэ.

Бу хартана дий:

– Нас этип мен хабер йибэрайым уланыма,– дий,– шо шаллысы т'етэжек т'елин? (Шаллысы дүгүль – хызхардашы). Шаллысы т'етэжек т'елин – шоп т'есин.

Йүрүйляр чалып, той чалып йүрүй, т'еменежилер. Блар да бу т'еменежилергэ дий:

– Берийим сизгэ абу рюмканы,– дий бу хартана,– т'етисин сиз, коп йерлергэ йүрүсүн, коп ший көрүсүн, чалып йүрүсүн, бу рюмка блен каждый т'еменежи т'и, хайы чалыный т'еменелер, сазны хайы чалный, андан барып абу хадэй блен су ичиниз. Меэм уланым көрүп таный буну.

Алар да у йана чыхты. Т'еткэллер. Т'етэ-т'етэ-т'етэ раст'елийлер бу Аршы Ғарибни. Раст'елийлер, дийлер. (И! Оғлу йабушуйсу, Ашых Ғариб йабушуйсу). Муна бу:

– Хайын алдыңыз бу хадэйни?– дий.

Алар аңа йырлап айтылар, шо блай фелан йердэн алдых, дэп.

– Сениң анениң,– дийлер,– көзлери йылай-йылай сохурланды,– айтый аңа аңлатылар.– Шахсене йарын ахшамға т'етэжек т'елин.

Энди бу бильмей насажағыны, чығай т'етмегэ. Т'елий бир су... ьзенниң йанна... [Не дийлер? Не йазмаға т'ерек аны?] Бир су йанна дайанып т'егән, дэгән: “Мен энди этишельмем үдэ. Атайым өзүмү суға”,– дэгән.

Айланған атма – артындан тутхан бир киши:

– Һай-ай! Не бу сеэң эткэниң?

О дий:

– Меним эткэним правильно,– дэгән.– Былай былай ший. Маа фелан йанга этишмегэ т'ерек... Маа фелан вахтха этишмегэ т'ерек. Шаллым т'етий т'елин.

У да бир чал ат блен эт'ен.

– Мин меэм артыма! Йум көзлериңи,– дэгән.

Йумған көзлерин. Учхан т'еткеллер. Тохтаған бир йергэ. Сораған Ашых Ғарипкэ:

– (Бу йерлер не йерлер!) Бу йерлер ни йерлер дэгән?

– Арарат төбелер,– дэгән.

– Йум бир даа көзлериңи,– дэгән.

Йумған көзлерин. Тохтағаннар бир даан.

— Бу йерлер ни йерлер?— дэгэн.

У энди т’етиргэн бу тап мында, өзү...

— Йенди ханемиз,— дэгэн.

— Йенди ханеңиз боса,— дэгэн,— ал меэм атым айаының түбүндэн бир авуч топрах. Барыс үдэ, бу топрах билен анааң көзлериң йахшетис.

(Сен айтсаң, бығадар вахытта этиштиң, дэп айтсаң, анда йынанмазлар саңа, дэгэн, а сен... Йани!.. айт — алай-алай).

У алған бу топрахны, бу. Т’егэн. Аблай бир чохлак бар эт’ен. Т’егэн у чохлакка бу, Аршы Ғарип.

Т’егэн бир хыз суға, бир хыз бала, т’егэн суға. Бу Аршы Ғарип шото танған о хызны, шо аның хардашы эт’ен.

— Сен,— дэгэн,— хайдан?

— Мен фелан үйдэн.

— Йа т’имин бар?

— Анам бар, ағем вар... бар эди, йеди йылдан бери йохту. Йылай-йылай анемиң көзлери сохурланды.

— Бар, сор анаңа, чаре йох ну сизгә йатмаға бир т’ечелик хонах?

Барған, сораған бу хыз, хайтхан т’ери, т’егэн:

— Чаре бар, дэп айтты анам,— дий.

— Ну, чаре боса, айда барайых.

Т’егэн бу мында, т’иргэн ү чине. Ана көрмей көзлери. Т’емене асулу туруй тартыхка.

— Ну,— дий,— бу т’емененни алып бир ава чалмаа чаре йох ну?— дий.— Мен сениң уланың блен биргә эдим. Мен аның аваларын чалмаға бек билийим.

— Йох,— дий.— Чаре йох,— дий хартана.— “Бу т’еменени алғанның холу хурусун!”— дэп, айтты уланым аны бергәндә.

— Бир ший дэ болмаздыр,— дэгэн.— Бер, мен чалайым бир ава.

Хартана дэгэн:

— Ал-ал, чал.

Алған, башлаған чалмаға. Хартана энди аңлаган, шо... “Йаан чалай, аан точно Аршы Ғарип, аан тарзы чалай”. Но көрмей — у ну, у дүгүль нү?

Бу хыз бала собираться этий т’етмегә т’елин, сестрасы... Ой! Хыз бала собираться этий т’етмегә т’елин... Ну, биз барйох... хазахча айттым, йазых, йазых!..

— Мен дэ... Маа да,— дий,— бер неме... Барайым мен дэ тойға.

Т’елин т’етәжек — тойға.

Бу дий:

— Ну, бар,— дий.

Шахсенең тойуна баражах, шаллысының тойуна.

Барийлар анда, т’еменени да алып барий. Берий хартана буна — барий. Чалайлар анда, ойнайлар, чортёго знает не түрлү... (Чорт!) [Тю ты! Чортёго бери!] Чалай, ойнайлар. Бу отуруй бир йанна. Отруй бир йанна, пока энди биткәнче той. От-вот-вот битий. Бу Аршы-Ғарип дий:

— Берин маа да бир ава чалмаға,— дий.— Разрешить этиңиз.

[Айталмам башха түрлү иначе. Не могу]. (Ну, йахшы).

Ну, разрешить этийлер буңа чалмаға. Бу чалай. (Ну, чалай, не түрлү т’еткән). Чалай, не түрлү, нас, не түрлү болған т’еткәндә. А Шахсене аңлай андан бунуң эт’енни, шо Аршы Ғарип эт’ен. Атып чығай пердә артындан андан. Бу да дий:

Аллах ханат верди —
учуп та йельдим,— дий.

(Неғадар вахты эгленгәнин айты).

[Йани]. “Учуп та йельдим”,— дий. Мындан да хычырыйлар бу... (“Ахшам Базар... нерасындан чыхтым — бизгә саба сне этиштим”,— дий. Алар да йынанмайляр). Алар дий:

— Аңа, сен учуп т’ельмедин! Не айтхансың сен? Сычып т’ельдин!— дийлер Аршы Ғарипкә, йынанмайляр аңа.

Ну, доказать этий:

— Сиз йынанмасаңыз, мен сохурнуң көзлериңи ачайым,— дэп дий.— Мына.

Барый, анасының да көзлериң...

(Анасын т’етирийлер мында!)

Ну, т’етирийлер ин, т’етирмейлер ни, мен аңмам энди, но хойайлар анасын, көзлериңи йахшешти бу — о вахты да йынаныйлар.

(Бу башлаан чалмаға, бильдиргән уланы... Хыз да чыхкан, дэгэн: “Йынанмасаң, ағу алдым элиме ичмегә”,— дэп. Бу да бильдиргән энди у вахытта. Хыз да бильдиргән, шо мен стәмеэм уланы. Йа аңайым да, у аны пропускать этти, канечно, штә, алай бир битти).

Т'өрөгүлү

І.І.Михайлов

БИР ЗАМАНДА бар эт'ен, бир замандна йох эт'ен, бир падышах өзү зенд'инлерине объявить этий хош[у] — атлар билен чөльгэ йүрүй. Өзү дә йиберий дий йылхыжысына... барый йылхыжыга, дий:

— Айырсын эң йыхшы атларын хош[у]ха чыхмаа, айырсын хошуну алған атлар.

Барый т'ейлер буна. Бу да йылхыжы йүрүй-йүрүй, тутай атның хурйуғундан, тартый, тутай бунуң хурйуғундан, барий эт'и тайның йанна, у тайлярны тутай.

— Булар эт'иси т'ечийлер. Абуну,— дий,— алып т'етиң падышахка. Буларны озған ат олмаз — йох у.

Алып т'етийлер.

— Не йити капа!

Т'етиргти йылхыжыны:

— Уруң чығарың аның көзлерини, т'итсин дә неметсин! Мына бу тайляр да аңа осун!

И, чығарийляр бунуң көзлерини.

Бунуң да бир уланы бар. Алий бу уланы, тутай бабаның холундан, т'етий. Барийляр бир төбе түбүне. Хазай бу улан... бу баба, йылхыжы, бир чухур. Хойай бу тайлярны анда чине.

— Бах, балам, бир йыл. Соң көрийимиз — болийдир.

Хойай абуларны чухурга — йарых көстәрмей. Т'етрий йем бу тайлярға, бағай, бир йылы бағай, тору блен т'ери атлар.

— Ней, балам!— дий йылхыжы.— Мин торатын, т'еч абу су... өзенни.

Миний, т'етий, айдай, т'елий, бу өзенни учуп т'ечельмей — аяхлары чыланый, тиздән.

— Хой аны. Мин т'ератыны.

Миний т'ератыны, барий, т'елий.

— Ней, баба! Бунуң туйахларының наллары т'етти тэзе сувға.

— Йахшы. Хой. Бир йыл дағын бах.

Хойай. Бир йыл дағын бағай.

Миний торатына. Торатын наллары чыланый. Миний т'ератыны — т'ерат судан да өксек учай т'етий, у ат.

— Ней, штэ, балам, бу т'ерат блен алыс немени... Падышах хызын бережек заман выставить

этий балконға. Падышахның башындан алыс каранасыны — бляштырып атас т'ери.

Сычанайаты барий. Т'имсе анда т'үшельмей, балконға, атлары. Бунуң аты атып т'етирир аны анда — хағай алий каранасын, чығай т'етий. “Айвай!” — чабайляр. Туталмайляр. Чығай т'етий бу. Т'етирий бабасна.

Баба өлий эди, хаста эди. Халий бу оғлу бабасы йерне.

Раст'елий бир хартка.

— Бир зенд'инниң немеси бар... уланы бар. Эштэ алалсаң у уланны, оғлун, эштэ, о сениң аяхташың болий. Т'өрөгүлунуң, уланының.

— Йа нас болий йа?

— Фелан шеэрие отруй бу киши. Баздырйан.

У чығай т'етий. Барий т'етий, шеэр четне бир чобан бағай хой.

— Эштэ; мен т'ельдим саа — сен меним хызметим битирежекси.

— Йа наз битирейим сениң хызметиң?

— Былай-былай. Саа т'елип сораса: “Мына бу киши т'им?” — дэп,— “Бильмем, дэп, мен”,— айтың.

Абу баздырйан да неметий... Мал алажах киши — прасол ун болий?.. Баздырйан хой алажах болса, чобан т'етий хойуну көрсетмейе. О хойу көрсетмейе болий — бу алий Эвазы ат үсне, керат үсне — і був да нема. Алий т'етий. Тапмайляр.

Т'итий бу. Алыштырий буну неметмегэ, киши өтүрмегэ, мал алмаға. Баздырйан да буну хыдырий. Бу зенд'ин хыдыртты бу Т'өрөгүлуну. Т'им тавуп т'етирий аны — былай. Башын т'есерим.

Бен бир Т'өрөгүлуйум, аман,
инта йезерим.

Сениң т'ибик баздырйанның
башын кесерим.

У да бана бир иш дөгүль,
дэди Т'өрөгүлу, ой,
дэди Т'өрөгүлу, аман.

Эй, Т'өрөгүлунуң атының, аман,
дэли йүректир.

Йетмиш оха дэмирдэн
налы т'еректир.

У да бана бир иш дөгүль,
дэди Т'өрөгүлу.

Эй устабашы, сана йүрдүм,
чалт йап сазымы.

Сазымы йапмасаң,
башын т'есерим.

У да бана бир иш дөгүль,
дэди Т'өрөглу.

– Эй! Мына атлар йанна киши йүрүй, дий
Эваз.

Барийляр т'ерат тутмаға – т'ерат берилмей.
Барий торат йанна – торатын тутай, миний.

– Бабам! Мына, торат билен т'етти,— дий, ар-
тынан хычырий Эваз.

– Т'етсин. Ан, бир афта йүргэни мен йарым са-
атта йүрүйим,— дий Т'өрөглу.

У таң атарда йетишежек кӱннӱң четне. Анда
йель тэрмен бар бир үй блен. Атын хойай мында,
босағаларына, өзү дә атай миний тэрмен сне,
блаштырий үстүн ун блен, блаштырий тахым йе-
риндэн, тэрменчигэ дий:

– Т'ит төбесне.

Артындан т'елий Т'өрөглу:

– Былай-былай киши т'ельмеди ни мында?

Бу да дий:

– Йох. Бир киши т'итти мына төбегэ. Бильме-
йим, т'им эди.

Т'өрөглу миний анда, төбегэ көзетмегэ. Бу да
түший андан, тэрмендэн, миний т'ератыны, бунуң
атын, чығай т'итий.

Т'өрөглу тутай тэрменчини, тэрменчи дә дий:

– Мен бильмем бир ший дә.

Алып т'итий, берий падышахка атын. Пады-
шах тутай буну, неметий... объехать этмеее здэй.
Бири барий минмегэ – йибермей йахын.

[В.С.Асланов: Т'өрөглу да йырлай:

Дэгирмениң хапүсүне
бағладым атым,
учурдум элимдэн
Дэврүш кератым.
Шунуң гӱрельмедим
шахпет суратын.
У да бана бир иш дөгүль,
дэди Т'өрөглу.

Т'өрөглунуң атың, аман,
дэли йүректир,
йетмиш оха дэмир
налы т'еректир,
йыбрышым хайтэндэн
йалы т'еректир.
У да бана бир иш дөгүль,
дэди Т'өрөглу.

Эй, чыхтым Арап чӱльлерине,
серйан эле(р)дим,
онда отурмушлар

мезе хурмушлар,
т'ими анадоллу,
урум эльлилер.
У да бана бир иш дөгүль,
дэди Т'өрөглу].

Бу Т'өрөглу барий, замаскированный:

– Эмр эт,— дий,— мен түшийим барийим; не-
метим... объезжать этим.

Өзү дә, падышах та, туруй балкон сне. Буңа
разрешить этий. Барий, хорхкан т'ибик барий,
вроде хорхай, т'ерат йанна. Т'ерат та буңа көзтий,
кӱзтий, допускать этий буну. Бу барий, тутай аты-
ны, миний, чығай т'итий – тапсаң ал!

Т'өрөглу

Ф.А.Николаев (О.Ю.Булатов)

Бен бир Т'өрөглуйум, аман,
интэн йезерим, интэн йезерим,
тэмир тохмах илен
башын йезерим
(сендэн т'ибик баздырйандан
хорхмам – йезерим).
Хорхма, устам, хорхма, аман,
шахем этэрим, эй.

Бен бӱгүн ичмишим, аман,
т'ефим алмышым, т'ефим алмышым,
т'ефим басхынмыш ты –
сазым хырмыштым.
Уста башы бен олайым –
чалт йап сазымы, эй.

Т'өрөглунуң атың, аман,
дэли йүректир,
йыбрышым хайтэндэн
йалы т'еректир,
гүмүш, алтын, дэмирдэн
налы т'еректир.
Арангылых инчесине
[< харанғылых йечесине], аман,
йарых вермей, эй.

Чыхтым Арап чӱлүне, аман,
бир сирейлендим [< сийерлендим],
онда отурмушлар,
мурзур [< мезе] хурмушлар,
т'ими анадоллу, аман,
урум эльлилер, эй.

Бир харыш йерданың, аман,
чифит тэ беңлери.

Бир адамның халпағындан
йиридир эльери, эй.
У да баңа бир иш дөгүль,
дэди Т'өроғлу, эй.

Хорлаттым киратым, аман,
вардым үстүне.
Алла-алла! дийен,
дурду баздырйан,
бин беш йүз алтыны
сайды баздырйан.
У да баңа бир иш дөгүль,
дэди Т'өроғлу, эй.

Бин беш йүз алтыны, аман,
у да мал олмаз:
кестирсем киратыма
(т'естирсем керата) —
бир чифт (дөрт чифт) нал олмаз.
У да баңа бир иш дөгүль,
дэди Т'өроғлу, эй.

Дәгирмениң хапусүне
бағледим атым, байледим атым,

учурдум элимдэн
Дэвруш киратым,
йа бен унуң гөрмедим
т'афир суратын, эй.

Дөгүше-дөгүше, аман,
дүштүм (чыхтым) эңише,
хылычымың чети
дийди гүмүше
(элимдэ сых хылычым
дэгди гүмүше).
Недир, дәрим кичик хардәшиме, —
дурсун дөгүше, эй.

Этишиң, Эваз, этиш, аман (хозум),
т'етти намымыз, т'етти намымыз,
Дағистан чөлүне
чыхар жанымыз,
эрмениниң элиндэн
ахар (ахты) ханымыз.
У да бана бир иш дөгүль,
дэди Т'өроғлу, эй.